

SANT FELIU DE XÀTIVA ABANS DURANT I DESPRÉS DE LA
GUERRA. UN VIVER D'OBRES D'ART ARA BUIT

MARIANO GONZÁLEZ BALDOVÍ

2026

Pàgina anterior

1.- Sant Feliu en una pintura de José Furió del Museu de l'Almodí. Foto Museu del'Almodí

SUMARI

I.- Sant Feliu abans de la guerra. Primeres actuacions de Sarthou, de 1923 a 1954	Pàg 1
I.1. Selecció de textos de Sarthou referents a Sant Feliu, de 1923 a 1954	5
I.2. Nomenament de José Pla Lucas com a guarda-ermità de Sant Feliu. Gestions del guarda per obtindre una pensió	10
II.- Sant Feliu durant la guerra, segons el relat de l'actuació de José Pla.	11
II.1. Relat literal de 1964 de l'actuació durant la guerra civil de José Pla guarda de l'ermita	12
III. Sant Feliu passada la guerra. El temple dessacralitzat, magatzem del museu i de béns de l'Estat. El tràfec d'obres i rivalitats pel control	16
III. 1.- Inventari dels objectes artístics i arqueològics existents en Sant Feliu en 1967	26
IV. Imatges corresponents a l'inventari d'obres d'art de Sant Feliu en 1967. On estaven i on estan en 2026	32
V. Sant Feliu en l'actualitat	37
VI. Apèndix documental	40

Crèdits

Textos ©. Mariano González Baldoví

Imatges: Arxiu Mas. Institut Amatller de Barcelona
Arxiu Municipal de Xàtiva
Francisco Alcántara
Josep Miquel Calabuig
Mariano González
Mariano Liébana
Lotty. Arxiu Municipal de Xàtiva
Museu de l'Almodí
Carlos Sarthou. Arxiu Municipal de Xàtiva
Thesaurus Ecclesiae

SANT FELIU DE XÀTIVA ABANS, DURANT I DESPRÉS DE LA GUERRA. UN VIVER D'OBRES D'ART ARA BUIT

MARIANO GONZÁLEZ BALDOVÍ

2026

Al mig, Sant Feliu de Girona, titular de l'església de Sant Feliu de Xàtiva. Foto Paco Alcántara 2005. A l'esquerra, una de les representacions més antigues de l'escut de la ciutat de Girona, d'on era Sant Feliu. A la dreta, escut caironat, també primitiu, de la ciutat de Xàtiva. Els dos incisos en les lloses del presbiteri de l'església. Fotos MGB 2026

I.-SANT FELIU ABANS DE LA GUERRA. PRIMERES ACTUACIONS DE SARTHOU, DE 1923 A 1954

Carlos Sarthou es va veïnar en Xàtiva en 1920, sembla que amb el càrrec de secretari del jutjat i, com a tal, tenia assignat un habitatge o estudi en el mateix edifici, que era el de l'ex-convent de Sant Agustí, paret mitgera amb la dependència de l'arxiu municipal. De formació jurídica, des de ben aviat va tindre una notable predilecció per la història i l'art de la seua terra, com un refillol tardà de la Renaixença. Havia treballat de valent, junt a Carreras Candi, en la confecció del volum dedicat a la província de València de la magna obra *Geografía General del Reino de Valencia*. Per tant, la proximitat de l'arxiu de Xàtiva, -només calia obrir una porta i entrar- havia d'abocar, inevitablement, en el desplegament de la vessant d'investigador en terreny tan verge com atractiu.

No fa massa temps que em vaig trobar en l'Arxiu Municipal de Xàtiva uns pocs documents relacionats amb l'intent d'aconseguir una pensió per part de la persona que havia sigut ermità de Sant Feliu de 1932 a 1964, el contingut dels quals contrastava notablement amb el relat dels fets ocorreguts en aquella durant la guerra civil, segons els textos publicats per Sarthou en diverses ocasions. Prometien un interessant estudi per tal d'interpretar passatges fins ara foscos de Sarthou, com escrits de passada, que pareixien no dir res o fer referència a fets irrelevants, quotidians.

L'ermitana que cita Sarthou en el text, amb unes fotografies de l'autor, potser de 1930.

En els dos opuscles o articles primers de Sarthou que s'ocupen de Sant Feliu, el de 1923, *Las ermitas góticas de Xàtiva*, i el de 1927, dins el fullet *El Turista en Játiva*, l'autor es va limitar a un tractament descriptiu dels edificis. Encara no havia trastejat suficientment entre els lligalls i llibres de l'arxiu. L'observació inclosa en el fullet de 1923 referent a que l'ermitori estava cuidat per una anciana, indefensa davant un incendi, robatori o assalt, el va tractar de nou en un article literari publicat en 1930, si hem de creure l'anotació a llapis de la part superior de la fulla, titulat *La ermitaña de San Félix de Játiva que lleva viviendo cuarenta años en la soledad*. Com aquest full està solt, sense cap referent més de pertànyer a alguna revista, com ara *La Hormiga de Oro*, *ABC* o el *Blanco y Negro*, en les que Sarthou col·laborava de vegades, no estem segurs de la data. Centra el text una fotografia ovalada de l'ermitana, que està dempeus sobre la taula de l'altar, fent com que torca la pols a una imatge de tres quarts de la Mare de Déu, una bella i excel·lent talla rococó, i un sagrari barroc i daurat, però cap de les dos obres d'art són de Xàtiva. A més, examinant-la amb detall, es veu que és un muntatge entre la foto de l'ermitana i la d'una imatge i sagrari d'altre lloc, perquè les motlures daurades de la taula del fons no corresponen a cap de les del retaule i l'espai no s'adiu amb la proporció humana. No diria que és un frau, però sí una llicència excessiva.

Gràcies al seu càrrec en el jutjat i el d'arxiver, així com a les publicacions, i a una eficaç tasca de divulgació i publicitat dels seus escrits, Sarthou va teixir una xarxa de relacions amb personatges de relleu en el món de la política i en el de la cultura, com Elías Tormo, Martínez Aloy, Gómez Moreno, Bosch Gimpera, el marquès de Lozoya, Benlliure i altres.

Des de primers de segle, Elías Tormo va ostentar en Madrid càrrecs del màxim relleu: rector de la Universitat, diputat, senador i, en especial, el de ministre d'Instrucció Pública, només durant un any, però decidí per a Xàtiva, perquè va elevar al rang de monuments nacionals el Castell, la Seu i l'ermita de Sant Feliu. El fet que Sant Feliu estiguera en un paratge despoblat, va propiciar que el ministeri ordenara que hi haguera una persona custodiant-la, potser per haver mort l'ermitana literària, o ser massa vella o per considerar que un home podria protegir millor el monument. En 1932, l'Ajuntament va nomenar guarda-ermità a José Pla Lucas, sense cap sou ni contraprestació econòmica, només amb la concessió de vivenda, com veurem després.

José era de família de llauradors del barri de Sant Pere, parròquia en la que va ser batejat en 1893, i es va casar en 1919. Així que en 1932 era un home jove i pobre, que va acceptar la responsabilitat de guarda, barat a tindre casa, tot i que no sabem si hi va residir amb la família, sense aigua correnta ni cap servei sanitari, comoditats que no van haver en l'ermita fins els anys 80 en que les va instal·lar l'Ajuntament. Pels escrits de la seua mà que es conserven, podem deduir que la seua escolarització va ser elemental.¹ Ell és la persona sobre la que gira l'expedient que tractem més avall.

Durant la República, Sarthou, per tal de reparar l'ermita, va tramitar la petició al ministeri d'una subvenció, “que para ella conseguimos del Ministerio de Instrucción Pública”², petició que va ser concedida per import de vint-i-una mil pessetes. Els tràmits estaven regulats en la legislació de patrimoni acabada d'aprovar en 1933, i el sol·licitant, encara que no era propietari ni pertanyia a la corporació municipal, sí que podia elevar la petició. Però, en la nostra opinió, la concessió va seguir un camí irregular perquè, per al ministeri, Sarthou no era més que un particular, i a tot estirar, arxiver honorari municipal, però no podia ser el destinatari real de la

¹ AMX. Le-1462-6.

² Vegeu més avall: 1948. *San Félix. Cuna de la religión cristiana en Levante*.

subvenció, ni administrar-la. El ben cert és que amb aquelles actuacions, don Carlos anava adquirint en Xàtiva un predicament social i un poder fàctic extraordinaris.

Amb la subvenció, l'arquitecte del ministeri va substituir tres quartes parts de la coberta de fusta de l'ermita. Ignorem en quantes ocasions va visitar l'obra per a controlar i dirigir les obres. El que sembla inqüestionable és que Sarthou va aprofitar la ocasió, el seu prestigi en el reduït rotgde de persones influents en la ciutat, per introduir-se, decidir i disposar, sense oposició de ningú, quins elements i objectes de l'interior, al seu criteri, *carecían de valor* i podien ser eliminats.

Molt revelador és un passatge de la crònica publicada en el fullet *Devociones heridas*, de 1939, en el que diu que passava les nits en vetla vigilant pels bancals, perquè s'esperava un assalt, “Sabíamos que querían quemar la ermita de San Félix [...] Y urgía oponerse a la destrucción del histórico monumento y artístico contenido”.³ I, unes línies més avant continua “otros, al ver la hoguera en las vecinas ermitas de San José y de las Santas, quemaron, ante la de San Félix, lo que en su sacristía y templo carecía de valor artístico”.⁴ Cal interpretar a Sarthou, quines paraules empra en cada moment per passar per damunt d'alguns fets o obviar detalls que no l'interessaven propagar. La darrera cita del fullet esmentat comença per “otros” que és el pronom indefinit que fa de subjecte del verb “quemaron”, el qual allunya els fets de la primera persona, del “jo”, per “alguns aliens”, els no-jo. ¿Què més cal dir per “traduir” el significat d'aquella frase, “otros... etc.? ¿Qui estava present quan es va decidir cremar “objetos carentes de valor de la sacristía y el templo?”. Estem convençuts que el guarda no tenia autoritat per ordenar la crema, ni coneixements per discernir quins objectes eren de poca valor que, a més, havien d'estar preparats, per si es presentava una actuació urgent. Caldrà concloure que l'arxiver va aplicar el seu criteri estètic i de predilecció.

En altre fullet publicat en 1948, per tal d'explicar amb satisfacció el fet d'haver descobert unes pintures murals medievals, aclareix que estaven ocultes darrere dels retaules antiestètics. La frase, al peu de la lletra diu: “Al derribarse los antiestéticos retablos de yesería pintada que servían de altares laterales, frente a la puerta románica y bajo blanqueos de cal que cubrían un entrepaño del muro, hemos descubierto una pinturas góticas primitivas que, no por toscas dejan de ser curiosas por su traza”. El procés de l'enderrocament no el redacta en primera persona, per exemple, podria haver escrit: “Cuando ordené derribar”; en canvi va emprar el verb en forma pronominal “Al derribarse”, passant en la següent frase al plural majestàtic, “hemos”, per tal de deixar constància que la troballa era cosa seua, però alhora deixava constància també que ell havia eliminat “los antiestéticos retablos de yesería”, que mai havia fotografiat, i que ignorava que ho haguera fet Lotty en 1927.

En la fotografia de Lotty de 1927 es veu, en el presbiteri de la nau a la part de l'epístola, una dependència construïda de fàbrica, mitjançant un mur perpendicular a la capçalera i entre aquesta i el primer arc perpany, amb una portada i remat mixtilini amb boles i piràmides obliqües, segons els tractats d'arquitectura del XVII. No obstant, aquella emfàtica portada potser mai va donar pas a cap lloc perquè en compte de porta, tenia falcada una finestra, convertint l'espai en una mena de receptacle o vitrina. És possible que fora construïda per ocultar la deformitat del terreny, perquè en aquell punt aflora la roca de la muntanya. Es veu també, falcada a mitja altura en el segon arc transversal, una modesta trona ornada amb un rodabalcó de tela. La que podríem dir primera capella de la nau està presidida per un retaule de

---

³ *Devociones heridas*.

⁴ Vegeu més avall *Devociones heridas*.

fusta del que es veu molt poc, però havia sigut retratat frontalment per l'Arxiu Mas de Barcelona; i en les dues capelles a continuació, sengles altars d'estuc d'estil neoclàssic, construïts cap a 1809-1815, un d'ells amb una imatge de vestir d'un sant bisbe. Almenys aquests dos retaules són els antiestètics de *yessería*, i eren ben semblants als que es feren nous en la Seu, en 1809, a instàncies del degà Ortiz, per a que els retaules estiguessen en consonància amb l'esplendorós altar major. Sarthou no era sensible a les bondats del neoclassicisme.

Fotografia de Lotty de 1927, de l'interior de Sant Feliu, on es veuen un retaule de fusta i dos d'estuc.

A l'esquerra, retaule rococó de l'ermita de Sant Feliu, desaparegut. A la dreta, portada del cantoral de la Seu dibuixada per José Amorós en 1750, també perdut. En un i en altre van emprar motius ornamentals molt similars. Fotos de l'Arxiu Mas de Barcelona, 1927.

Ben interessant era l'esmentat retaule fotografiat per l'Arxiu Mas, tallat en fusta de color natural, en estil rococó, amb tres advocacions pintades: en l'àtic, la Mare de Déu de la Seu, i en les aletes o pales laterals de la part baixa, Sant Francesc i Sant Antoni de Padua. Era, sens dubte, obra excel·lent d'un entallador de la ciutat de la mitat del XVIII, captiu encara per la simetria, que no va abandonar en alguns casos, i obert a l'acceptació de les rocalles i els arquitraus trencats o ondulats. El repertori ornamental emprat sovint coincideix amb el de la portada del cantoral perdut en guerra, pintada en 1750 per Josep Amorós, segons identificació del professor Joan Vicent Martí, autoria que ens permet atribuir la talla del retaule al col·laborador d'aquell, l'escultor i tallista Domingo Cuevas Segura (València Ca. 1704-Xàtiva 1762). Com dit retaule va ser retirat per Sarthou per a col·locar els retaules gòtics, i ja no existeix, haurem de considerar que va ser un dels objectes "carentes de valor" cremats en l'atri de Sant Feliu, per fer creure als revoltats que no calia cremar l'ermita, perquè altres havien fet ja la faena.⁵

I.1.- SELECCIÓ DE TEXTOS DE SARTHOU REFERENTS A SANT FELIU. DE 1923 A 1954

1923 Las ermitas góticas de Játiva.⁶

En la ermita de San Félix, que es un magnífico museo de arte cristiano retrospectivo, se guarda un verdadero tesoro de incalculable valor. Todo ello lo custodia una indefensa ermitaña y lo encierran unas puertas inseguras, atrancadas interiormente con puntales, y ello en la soledad de la montaña, bien merecía, por quien corresponda, se asegurase debidamente en previsión de un posible incendio, robo u otro desagradable accidente.

1927 Játiva Turista.⁷

La interesantísima ermita de San Félix, situada en la falda del monte Castillo, dominando la ciudad. Su culto está casi en parecidas circunstancias que en la ermita anterior, (El Puig. "ordinariamente cerrada") pero se celebra fiesta anual y hay ermitaña que limpia y custodia la iglesia."⁸

1939. Devociones heridas.⁹

Sabíamos que querían quemar la ermita de San Félix [...] Y urgía oponerse a la destrucción del histórico monumento y artístico contenido.

Para ello hubimos de hacer gestiones con individuos del Comité (Enrique Sanchis, Vileta, Navarro, Aparici y otros) y estos, a su vez, con los que dirigían los incendios por las iglesias; y hubimos de auxiliarnos del ermitaño José Pla Lucas,¹⁰ para así, entre todos, evitar la catástrofe que amenazaba. Mientras unos pasábamos las noches desvelados en observación, ocultos en la montaña por las inmediaciones de San Félix, otros, al ver la hoguera en las vecinas ermitas de San José y de las Santas, quemaron, ante la de San Félix, lo que en su sacristía y templo carecía

---

⁵ Vegeu *Devociones heridas*.

⁶ SARTHOU CARRERES, Carlos. *Las ermitas góticas de Játiva*. Semana Gráfica. València, 1923. P. 54.

⁷ SARTHOU CARRERES, Carlos. *Játiva Turista*. Año 1, nº 5. P. 15.

⁸ En 1930 Sant Feliu va ser declarat monument i en 1932 l'Ajuntament va nomenar guarda-ermità a José Pla Lucas. Vegeu el nomenament.

⁹ SARTHOU CARRERES, Carlos. *Devociones Heridas*. Tipografía Moderna. Valencia, 1939, pp 39-40.

¹⁰ En 1939 Sarthou centra el relat en la seua actuació, i cita a l'ermità José Pla Lucas com un auxiliar, un ajudant.

de valor artístico,¹¹ y así, al llegar los incendiarios se les mostró “ya hecha su faena”, no sin tener que sostener violenta discusión con ellos, que insistían en quemar los retablos también.

1940. El trienio marxista en Játiva¹²

Esculturas

Allá nota de alguna estimables imágenes del culto, de entre las muchas quemadas o destrozadas por los iconoclastas en 1936:

[...]

En San Félix: las de escaso mérito.¹³ Las titulares del patrono de la ciudad (siglo XVII) de gran bulto, las escondí primero y las emparedé luego en una capilla lateral para salvarlas.

[...]

Los retablos de San Félix también pudimos salvarlos todos, aunque varios individuos incendiarios habían prometido quemar el primer monumento nacional de Játiva, con todos sus retablos, precisamente a raíz de terminar las obras de su consolidación o restauración con 21.000 pesetas que nos libró para ello el Gobierno de la República. El peligro fue muy grave, pero se salvó, afortunadamente.

En otras publicaciones más extensas describí las incidencias, disgustos y peligros sufridos para el salvamento de las tablas góticas de la Seo, San Francisco y San Pedro, así como el haber tenido que convertir la ex catedral setabitana de San Félix en museo de pinturas primitivas valencianas en 1936, para salvaguardar el momento de su amenazada destrucción. Fáltame espacio para amenizar esta crónica con curiosas incidencias. Solamente apunto aquí la nota final de haber tenido que emparedar entre recios muros de mampostería los retablos góticos, (con la pila-capitel románico y la escultura del santo patrono de la ciudad).¹⁴

---

¹¹ No es nomena aquesta foguera *preventiva* en cap altra publicació. Caldria saber quines obres, en opinió de Sarthou, “carecían de valor artístico”, perquè tenia una fixació reverencial a tot allò procedent de l’edat mitjana i el *protorrenacimiento*. Per a ell, nascut en 1871, l’arquitectura, l’escultura i la pintura del XVIII eren “modernas”. És ben significatiu que, segons el Llibre de la Veritat d’Esteve Bonet, van arribar a haver en Xàtiva deu escultures seues, de les que Sarthou només es va fixar en dos, les que sempre retrata i mai les altres: la Dolorosa i el Crist de la Columna. Mai va nomenar el retaule de talla, d’estil rococó, en una de les capelles del costat de l’epístola del que no se sap res. Potser aquest fora una de les obres “que carecían de valor” que es van cremar per a fer creure als incendiàries que no calia la seua intervenció. A més, en condensar en unes poques línies diversos esdeveniments ocorreguts en el període de tres anys, no hi ha una seqüència cronològica dels fets, que ací donen la impressió d’haver-se produït tots consecutius en el temps.

¹² SARTHOU CARRERES, Carlos. *El trienio marxista en Játiva*. Las Provincias. Diario gráfico. Almanaque para 1940. Año LX. València, 1940. Pp, 384, 385 i 388.

¹³ Omet que les imatges perdudes de Sant Feliu van ser les que ell va decidir, per tant, no havia de posar-les en la nòmina de les destruïdes pels iconoclastes.

¹⁴ Al respecte d’aquesta talla medieval del patró de la ciutat diu el cronista en una de les seues publicacions: “A raíz del fin de la guerra, en agosto de 1939, para celebrar la festividad de San Félix, estando profanado y clausurado su templo, del cual es patrono el Excmo. Ayuntamiento, éste bajó procesionalmente la secular imagen a la colegiata, en donde permaneció hasta 1946, en que la reintegramos personalmente a su ermita, en espera de su nueva reapertura y bendición”. SARTHOU CARRERES, Carlos. San Félix. Cuna de la religión cristiana en Levante. Semana Gráfica. Valencia, 1948. Segona edició 1979. P. 19.

1948. San Félix. Cuna de la religión cristiana en Levante.¹⁵

Y con motivo de la consolidación y limpieza de 1934, realizada con la subvención que para ella conseguimos del Ministerio de Instrucción Pública, después de renovada toda la gran techumbre, ya ruinoso, y realizadas otras obras interiores y exteriores, descubrimos dichas

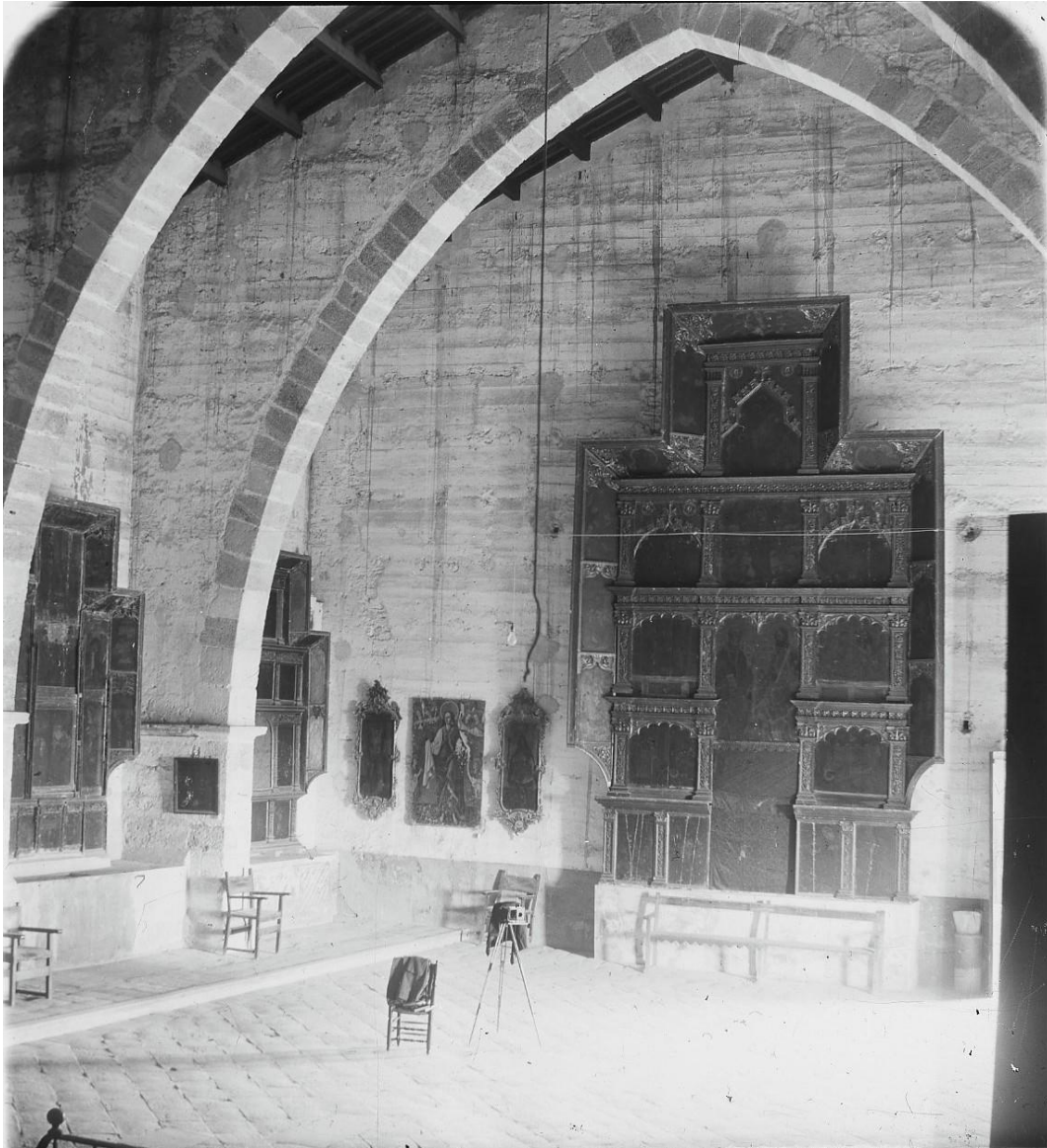

D'esquerra a dreta, el retaule dels Martí, pujat des de Sant Francesc, el de la Verge de la Llet, de Montoliu, propi de l'ermita, i l'esmentat dels Sants Joans. Foto Sarthou 1938. La trona ha desaparegut

sospechadas decoraciones murales y, por falta de obreros especializados en la labor de descascarillar las seculares lechadas o enlucidos de cal sin perjudicar los frescos primitivos,

¹⁵ SARTHOU CARRERES, Carlos. San Félix. Cuna de la religión cristiana en Levante. Semana Gráfica. Valencia, 1948. Segona edició 1979. Nota de la pàgina 45.

hubimos de suspender tan interesante tarea, bien a pesar nuestro, para proseguirla sin perjuicio en mejores condiciones en fecha ulterior. Y dejamos descubiertas para su restauración las de dos capillas laterales próximas a la mayor. Y son un gran retablo ya ojival, sin terminar más que el cuadro central, de un metro por metro y medio en plano cuadrilongo. Y en la vecina capilla, al fondo, un Calvario, quizá espiga de otro retablo; y al lado un Salvador. Todo ello ya perjudicado previamente con picados para que se adhiriera el enlucido que las cubrió.¹⁶ [...]

D'esquerra a dreta, el retaule dels Sants Joans, el dels Sets Dolors, procedent de Sant Pere, Santa Elena i Sant Sebastià, procedents de Sant Francesc, i la Magdalena. I a la dreta, el retaule major de la parròquia de Sant Pere. També, les tres cadires de repós i un del dos bancs, el fet en 1734. Foto de Sarthou, 1938.

Al derribarse los antiestéticos retablos de yesería pintada que servían de altares laterales, frente a la puerta románica y bajo blanqueos de cal que cubrían un entrepaño del muro hemos

¹⁶ Id. P. 20.

descubierto unas pinturas góticas primitivas que, no por toscas dejan de ser curiosas por su traza.¹⁷

[...]

De carácter más primitivo todavía son las pinturas del último entrepañó colindante, que al siguiente mes de junio descubrimos casi junto al presbiterio.¹⁸

[...]

Directamente a San Felíu trasladé: de San Francisco, otras dos tablas de Jacomart (*Santa Elena y San Sebastián*) y el retablo gótico que hubo entre ambas puertas (Escuela de Jacomart), compuesto de dieciocho hermosas tablas. Y de San Pedro, el retablo mayor con ocho tablas de Antonio Guerau, fecha 1430, y otras dieciséis de 1550, como la marquetería, y de ignorado maestro valenciano. El retablo de los Siete Dolores de la Virgen, con dieciocho tablas de Rodrigo de Osona, y otro de Dalmau o de Pere Nicolau, con veinticuatro tablas del año 1470.¹⁹ Sabíamos que se pretendía quemar la ermita de San Félix (precisamente cuando acabó su restauración con 21.000 pesetas que nos había concedido para ello el Gobierno de la República). Y urgía oponerse a la destrucción del histórico monumento y su artístico contenido. Para ello hubimos de auxiliarnos del guardián, José Pla Lucas, para, entre todos, evitar la catástrofe que amenazaba; y así, al llegar los incendiarios, hubo que sostener violenta discusión con ellos, que insistían en quemar los retablos.²⁰

1954. San Félix de Játiva²¹

Llegada la revolución de julio en 1936, con los incendios de templos y obras de arte religioso, me apresuré al salvamento de todos los retablos góticos de Játiva, y de cuantas obras de arte retrospectivo pude defender en el Museo Municipal y en San Félix, convertido este templo en museo de tablas de pintores valencianos primitivos.

---

¹⁷ ID. P. 21.

¹⁸ Id. P 22.

¹⁹ No es coneix en Xàtiva cap retaule de Rodrigo de Osona. Del que ací es nomena dels Dolors de la Mare de Déu diu Tormo que li trobava influència osonenca però no que fora d'aquell. Pel que fa al següent, que Sarthou diu de Pere Nicolau o de Dalmau, degué copiar-ho d'un llistat desconegut i confondre'l, perquè no hi havia en Xàtiva cap retaule d'eixa cronologia ni autoria.

²⁰ Compareu l'esment tan reduccionista, quasi anecdòtic, "hubimos de auxiliarnos de José Pla, para entre todos", frase en la que Sarthou apareix com a protagonista- amb l'èpic i minuciós relat fet en 1964 de l'actuació de l'ermità José Pla, heroi que, amb el seu valor i l'ajuda de Déu, va salvar el monument.

²¹ SARTHOU CARRERES, Carlos. Separata Archivo Arte Valenciano. València, 1954. P. 11.

I.2. NOMENAMENT DE JOSÉ PLA LUCAS COM A GUARDA-ERMITÀ DE SANT FELIU- GESTIONS PER OBTINDRE UNA PENSIÓ.

Hem vist fins ací la versió, el relat que va fer Sarthou sobre l'edifici de Sant Feliu, les gestions per protegir-lo legalment, la concessió de la subvenció, la supressió d'elements impropis de poca valor de la sagristia o el temple, les nits fent guàrdia vigilant pels bancals, la foguera preventiva per dissuadir als incendiàries, episodis en els que, en algunes ocasions, li va auxiliar José Pla. Un relat en el que ell era *il factotum della città*, mentre que el guarda feia un paper residual, ocasional.

La declaració de monument nacional de Sant Feliu va precipitar la urgència de que un guarda protegira l'edifici i el contingut. Per sort, s'ha conservat l'acord del nomenament per l'alcaldia a favor de José Pla, document que mostra el paper protagonista del municipi com a patró de l'ermita. El nomenament no es va fer per contracte ni tampoc contemplava cap sou, "He acordado nombrar a usted interinamente ermitaño de la de San Félix de esta Ciudad, para la vigilancia y cuidado de la misma, sin percepción de haberes". I aquesta és la nova lliçó de text tan curt i formal transcrit en l'apèndix documental, en el que queda ben a la vista com *l'establishment*, la classe dirigent, aprofitava la necessitat, la manca de recursos de les persones per tindre serveis gratuïts i molt agraïts encara. En el mateix document, afegit a mà, en la part inferior, un escrit de l'abat nomenant al guarda sagristà de l'ermita. Dos ocupacions pel mateix preu. El guarda va passar a funcionari del ministeri després de guerra, amb una modesta percepció.

Josep Pla va tindre una vida laboral poc ortodoxa. En acabar la guerra, el ministeri de cultura li va fer un contracte. No obstant, sembla que la paga no era crescuda, o bé que l'Ajuntament va considerar que podria companejar la vigilància del monument amb altre treball subaltern, el de peó interí de la brigada de policia urbana, ofici que ja exercia en agost de 1943. L'any 1953, l'Ajuntament va convocar un concurs restringit per a fer fixos a diversos interins, entre ells al guarda de Sant Feliu, que no va passar la prova "por no acreditar suficientemente su adhesión al Movimiento Nacional". No obstant, va ser contractat de nou com a peó temporer, com apareix en una petició de vacances cursada en gener de 1955, i en dit estatus laboral va romandre fins a febrer de 1960, segons altre escrit en que comunica que la mutualitat laboral li havia denegat la pensió per no haver acreditat deu anys de treball com a peó municipal, i demana que li estengueren un certificat dient que va entrar al servei de l'Ajuntament el primer de juliol de 1939.²²

Result, suposem, aquest front que li assegurava certa pensió, quedava pendent reclamar algun dret o percepció pel segon treball. Jubilat com estava de l'ofici municipal, en 5 d'agost de 1965, el director general de Belles Arts, va donar trasllat a l'alcaldia d'una instrucció de govern civil, demanant-li informació sobre a la idoneïtat de José Pla per a ser nomenat guarda de Sant Feliu, el qual, segons l'escrit, venia fent dita faena des de feia molts anys, en especial durant la "invasión marxista". El nomenament es va fer efectiu amb data 1 de setembre, amb uns havers anuals de 21.900 ptes. I per últim, en gener de 1966, el ministeri va admetre la renúncia del guarda al lloc de treball, per malaltia, i disposar el cessament a tots els efectes.

No obstant, aquest era només un dels dos fronts. Paral·lelament, potser en vistes al futur o aconsellat per algú per millorar la paga, havia obtingut certificats de persones representatives,

²² Sobre l'expedient laboral de José Pla, com a peó interí i després peó temporer vegeu en l'Apèndix Documental, el document 2.

que avalaren la seua decisiva actuació en Sant Feliu durant la guerra. Per la successió de dates, va arribar a fer alguna gestió davant l'Administració central, que probablement no van ser favorables perquè en novembre de l'any següent encara va aconseguir un llarg relat dels successos de la guerra, per veure si tenia més sort.

El primer document que va obtenir va ser de l'Ajuntament, en el qual, l'alcalde en funcions, don Salvador Laguía, en 12 de desembre de 1963, va certificar que el senyor Pla, funcionari del Ministeri d'Educació, va defensar i protegir el tresor artístic de l'ermita de Sant Feliu, monument nacional.²³

En 8 de gener següent, don Salvador Carpintero, rector de la parròquia de Sant Pere, va certificar que, segons testimonis que havia recollit, el feligrès Josep Pla va defensar els retaules de la parròquia dipositats en l'ermita de Sant Feliu d'on era guarda, per tal que no caigueren en mans dels comunistes.²⁴

El tercer certificat, de la mateixa data que l'anterior, va ser el de l'arxiver, cronista i conservador del Museu Municipal, que hauria de ser el de major pes, perquè va passar tota la guerra civil treballant al costat i sota les ordres d'aquell. Però no li convenia a Sarthou perquè, quan més ponderara l'actuació del guarda i els perills en els que es va veure, menys èpica quedava la seua heroica actuació. Eixa degué ser la raó per la qual, José Pla va tindre que demanar a Sarthou el certificat per requeriment d'un advocat.²⁵

II. SANT FELIU DURANT LA GUERRA, SEGONS EL RELAT DE L'ACTUACIÓ DE JOSÉ PLA

Vist que amb els certificats no va obtenir la pensió que necessitava, a finals de 1964 es va procurar un informe-crònica que complementava, omplia els buits i silencis de l'arxiver Sarthou, oferint una exaltada, molt diferent i trepidant narració que, probablement, estarà magnificada.

Per tal de fer valdre el transcendental paper de la seua actuació durant la guerra civil, va considerar molt a propòsit acudir a una persona que copiara el relat que feia anys hauria contat, del qual, potser, no hi havia més que un esborrany o notes que ell conservava, preses durant bastants reunions. Aquell copista o recopilador va haver de comprovar-les, revisar-les, i ordenar-les per tal de construir una narració vibrant, eficaç i creïble, que incloïa diàlegs entre atacants i defensor, fins que va quedar redó, magnífic. Des del punt de vista de la lògica, el redactor indicat hauria sigut Sarthou, que havia viscut els fets. Tanmateix, tot enlairament del paper de José Pla escampava una boira molt incòmoda sobre el nom de l'arxiver, atès que part dels mèrits que aquest s'atribuïa quedava clar que no eren seus, i alhora el deixaven en evidència per tot quant havia deixat escrit.

El document, si és que podem considerar *document* un text sense firmar, no adopta una estructura formal, amb l'encapçalament que caldria esperar: en la ciutat de Tal a tants dies de mes de, etc., després, la narració dels fets, una recomanació o petició i un final administratiu. En comte d'això, comença amb les paraules "Copia en el que se contine.." el que vol dir que, qui va escriure el text, volia fer constar, o que es creguera, que no era seu, sinó un trasllat o còpia del redactat per un altre. Però també és possible que no fora cap còpia, sinó una simulació de que ho era, la qual cosa faria més comprensible el fet que estiga datada en

---

²³ Apèndix Documental. Document 3

²⁴ Apèndix Documental. Document 4

²⁵ Apèndix Documental. Document 5

València en 1964, però sense firma ni autoria de la còpia, ni esment de l'autor del text original copiat. ¿Per què no el va signar, atès que la firma que li conferiria autenticitat al contingut, i recolzaria la petició?. Pensem que el copista es va prestar a fer el favor, però no volia o no li convenia que el seu nom transcendira, per motius professionals, polítics o personals. Tenim la sospita -¿o convenciment? com apuntàvem més amunt, que estem davant d'una redacció feta en 1964 a partir d'unes anotacions preses molt poc després dels successos plasmats, perquè seria del tot inverosímil que, vora trenta anys d'ocorreguts aquells, es poguera aconseguir una relació cronística, amb detalls mil·limètrics, dels dies, hores, noms d'actors, diàlegs, i una ordenació temporal tan perfecta que en alguns passatges degué ser fruit d'una *reconstrucció* del redactor.

L'altra qüestió que planteja la còpia és si el text o les anotacions originals, que podrien ser de primers dels anys quaranta, es varen redactar a petició del guarda o a iniciativa d'un primer recopilador, per estar aquest interessat en tindre un relat, obtenint informació de primera mà. En aquest punt, ens preguntem ¿Per a què voldria el guarda un relat escrit, si no podia preveure que li aprofitaria molts anys després per fer-lo valdre? I ¿Per què hauria guardat el text o les notes tant de temps?. Altra cosa és que, arribat el moment, li fora de profit i demanara a algú que el copiara o ordenara. I ¿Com en 1964, un modest guarda subaltern va poder arribar a una persona que creguera el seu relat i tinguera la formació i recursos literaris per plasmar tot en la còpia, afegint una introducció?.

No tenim respostes per a tanta incògnita i, si bé es cert que alguna es pot intuir, la història no pot nodrir-se d'intuïcions. Queda per a l'estudiós i per a qualsevol persona, el testimoni i la possibilitat de comparar, cotejar dos relats tan diversos.

El més probable és que aquest impetuós recolzament tampoc va fer cap efecte, atès que entre els papers conservats junts que comentàvem al principi, hi ha altres dos escrits dels anys 1965 i 1966 de dos personatges de Madrid, contestant a José Lucas, amb poc més que cortesia. Tot seguit transcrivim íntegra la còpia anònima redactada en València, d'una crònica en la qual es narra, amb una prosa èpica, de lèxic i sintaxis peculiars i una minuciositat descriptiva cinematogràfica, l'actuació de José Pla Lucas, guarda de Sant Feliu durant els anys de la guerra civil, amb la finalitat de que es reconeguera el seu comportament heroic amb perill de la vida, per tal de protegir el patrimoni artístic custodiat, i recolzar així la concessió d'una pensió de jubilació.²⁶

II.1. RELAT LITERAL DE 1964 DE L'ACTUACIÓ DURANT LA GUERRA CIVIL DE JOSÉ PLA GUARDA DE L'ERMITA

“Copia en el que se contiene la versión de una grande pequeña historia de un gran pequeño hombre, don José Pla Lucas, en el monumento nacional de San Félix de Játiva (Valencia), 1936-39, y documentos: certificado del reverendo cura ecónomo de San Pedro Apóstol, del ilustrísimo señor alcalde, del ilustrísimo señor cronista municipal.

En los alrededores de la ciudad de Játiva (Valencia), existe la ermita de San Félix, (patrón de la ciudad), construida en el siglo XV o XIV, en la que existen varias obras de arte histórico de aquellos siglos, por lo que, y su estilo,²⁷ fue declarada monumento nacional.

²⁶ Podeu consultar l'original en l'AMX. LE-6305-6B

²⁷ Una construcció molt forçada.

Del referido ermitorio era, y ya de muchos años, guarda, por nombramiento del Ministerio de Educación Nacional, don José Pla Lucas, quien, en junio del pasado año, causó baja en tal cargo por jubilación, habiendo acaecido los aciagos años de la dominación marxista, cuando dicho señor regentaba el cargo de “ermitaño”, habitando la vivienda aneja al ermitorio con el que se comunicaba y comunica a través de una puerta interior.

Los heroicos estallidos de virilidad patriótica del glorioso Movimiento Nacional en julio de 1936, produjeron en las torvas y cavernosas mentes de las turbas, ecos de barbarie y salvajismo, que duele y avergüenza recordar, desatándose bajos instintos de vesania y destrucción contra todo lo que simbolizara religión, orden moral y cultura, frenos, precisamente, de aquellas desatadas pasiones que, al rebelarse, querían borrar tales testimonios, que, presentes en su pétrea vida secular, constituían ciclópeos testigos de cargo contra la plebeyez de la infraestructura social que desatada había aflorado a la superficie con rabias demoledoras.

A la riqueza intrínseca arquitectónica del vetusto templo uníase la de cuadros, altares y tallas propios del mismo, que ya de antiguo en el mismo se guardaban. El cronista de la ciudad, ilustrísimo señor don Carlos Sarthou, en aquellos primeros días en que la convulsión política del alzamiento hizo removerse a la sociedad española desde sus cimientos, previendo el desbordamiento de las fuerzas incultas, trató de reunir objetos valiosos, histórico-artísticos y naturalmente religiosos, dispersos en varios templos de la ciudad, en aquel ermitorio de San Félix que, por hallarse algo apartado de la misma y por más sonado como artístico que como religioso, estimaba de más fácil salvaguarda de alguna acometida incivil, y, por ende, lugar más seguro y salvoconducto para garantizar la supervivencia de tantos tesoros para el día que alborase la espléndida paz, a fin de que ésta no quedase depauperada con la pérdida de toda aquella riqueza de siglos. Y, en meritísima cuanto peligrosa y sigilosa labor de atesoramiento en la ermita de San Félix, el nombrado y renombrado don Carlos Sarthou Carreres fue ayudado desinteresada y abnegadamente por el “ermitaño” don José Pla Lucas.

Ya concentrado en dicha ermita todo el tesoro artístico histórico que fue susceptible de trasladar, quedó a su custodia el “ermitaño”, don José Pla Lucas, que, por su cuenta y con la ayuda de Dios, lo vigilaba escopeta al hombro montando guarda permanente a la puerta exterior, guardadas diligentemente las llaves en su poder.²⁸

Pero, un día de agosto de 1936, al declinar el día, un grupo de desaforados esbirros compuesto de doce o catorce individuos, algunos de los cuales iban armados con [armas] de fuego largas, aparte de los que las llevaban cortas, subió hasta la ermita y llegó hasta la puerta exterior del templo, cerrada, y requirió al ermitaño para que la abriera y les franqueara la entrada, a lo que él se negó con entereza el arriesgado y valeroso ermitaño, produciéndose una discusión violenta, un forcejeo personal, amenazas y hasta empujones golpes a la puerta, intentándola forzar. Lo que fue evitado por la gran entereza, decisión y valor del ermitaño que tuvo que recurrir incluso a la fuerza empleando empujones, hasta apartar de la puerta a quienes del grupo intentaban violentarla, por lo que, uno de los del grupo asaltante, para amedrentar al esforzado ermitaño, disparó incluso un tiro de escopeta, sin que ello siquiera hiciera mella en el ánimo denodado del heroico ermitaño, que logró cesaran los empujones y golpes a la puerta y continuó discutiendo, tratando de imponerles respeto para la riqueza artística de Játiva, ya que otras razones hubieran sido menos escuchadas.

Mas, en el acaloramiento de aquella discusión con unos del grupo, había vuelto la espalda a otros, y a poco se dio cuenta de que algunos habían penetrado en la vivienda suya, adosada a la ermita y con puerta en comunicación con la sacristía del templo,²⁹ y, temiendo lo que ya le parecía inevitable, el ermitaño corrió a su alcance y vio cómo ya habían logrado tres o cuatro penetrar en la sacristía, entre los que se hallaba un tal José

²⁸ En tot el relat no es nomena mai l'esposa i família de guarda. És possible que no habitaren la casa de l'ermità, o al menys no de seguit, com també podria ser que, en començar els disturbis socials, la família se'n baixara a alguna casa que tingueren en la ciutat o al domicili d'algun familiar.

²⁹ La porta que existia a l'esquerra del retaule major que comunica l'església amb la casa de l'ermità, ara està tapiada. Al costat simètric hi ha altra porta que dona a una dependència, però no sabem si es comunica amb la casa. Potser en aquell moment sí.

Balaguer, quien, con un palo ya había rasgado la tela de un cuadro que colgaba de la pared y estaba en su labor destructora arremetiendo contra otro (que aún se conservan, aunque rotos: el de San Juan Bautista y el del Perpetuo Socorro) vociferando que lo rompería todo y le prendería fuego para que desapareciera todo.

El heroico ermitaño, al verse desbordado, se situó en el hueco de la puerta que comunica la sacristía con el templo, empuñó la escopeta y requirió al Balaguer para que saliera a la calle; replicándole el Balaguer que él entraba en el templo y lo tenía que destruir todo y quemarlo; por lo que el agigantado pequeño ermitaño, Pla Lucas, con la escopeta en las dos manos empuñada, airadamente le conminó: ¡no me toques un cuadro más, pues o te mato o me matas! Y ante tal monumento de valor, le nació el respeto en el Balaguer, quien, al llenársele su corta mente con la grandeza de aquel gesto, se olvidó de la saña contra los objetos religioso-artísticos y dijo: “por cara tuya y por no hacerte daño no entro”. A lo que el ermitaño contestó: “pues yo te lo agradezco, pero salid todos y en paz.”

Y, en efecto, salieron todos de la sacristía e incluso de la vivienda del ermitaño, lo que aprovechó éste para cerrar con llave. Ya el Balaguer reunido con los restantes del grupo en la explanada de frente a la casa del ermitaño, parece que, con las burlas de los demás, volvióse a enardecer el Balaguer y, vociferando que iba a entrar y a quemarlo todo, arremetió contra la puerta de la vivienda acabada de cerrar, dándose cuenta de que estaba cerrada con llave, y se volvió hacia el ermitaño y éste volvió a conminar al bravucón asaltante: “no intentes nada pues aquí antes nos tenemos que matar los dos.”

Y con ello, y que entre ellos empezaron algunos a decir que lo dejaran estar, pues todo aquello sólo era un monumento, etc. y discutiendo entre ellos ya los furibundos se calmaron un poco y se retiró el grupo quedado a salvo el templo y todo lo que encerraba, excepto los dos cuadros en que dejaron sus huellas.

Varios días después de aquel asalto frustrado, una nueva y más numerosa turba incendió la ermita de San José, que se halla a unos cien metros de la de San Félix o poco más, destruyendo previamente altares y cuanto en el interior había, antes de prender fuego. Ya la ermita de San José pasto de las llamas se dirigieron en numeroso grupo hacia la de San Félix por el camino que va de una a otra ermita. El ermitaño de la de San Félix, don José Pla Lucas, que desde ésta había contemplado impotente aquella destrucción, con la escopeta al hombro salió al encuentro de la turba para evitar que se acercaran a la de San Félix por los tesoros artísticos que guardaba y alejar un tanto el peligro.³⁰ Y en medio del camino hizo que se detuvieran los que iban más adelantados y les razonó que él estaba allí de guardia para que no se destruyera lo que sólo era arte, y el arte se tenía que respetar. Logró convencer a aquellos que se adelantaban y éstos a su vez hicieron que la muchedumbre bajara hacia la ciudad sin poner en peligro la integridad de la ermita de San Félix y el incalculable valor de los tesoros artísticos que ésta contenía.

Con posterioridad a estos dos gravísimos intentos de destrucción de la ermita, en algún que otro caso esporádico, alguien se acercó para causar daños, pero la vigilancia constante del ermitaño, su entereza de ánimo y valor impidieron y alejaron cualquier deterioro intencionado de la enorme riqueza de la que el se constituyó en celoso guardián, habiendo puesto en el platillo de la balanza su propia vida en juego, consciente y deliberadamente y con reiteración en aquel juicio de Dios del trienio de la dominación marxista.

Liberada Játiva, y hoy puede, la ciudad y España y la posteridad, mirar y admirar aquella ingente riqueza atesorada por siglos, que se conserva incólume gracias a una humilde e insignificante persona henchida de grandeza y valor que, en defensa y custodia del tesoro artístico nacional apostó la vida con sólo la gracia y la ayuda de Dios.

³⁰ És en aquest punt, després d'haver cremat o assaltat Sant Josep i es dirigiren cap a Sant Feliu, quan Sarthou diu que es va fer una foguera amb objectes de poca vàlua, la qual cosa va fer desistir els assaltants. Però el guarda Lucas, ni en eixe moment ni en cap altre, esmenta cap foguera.

Don José Pla Lucas hoy cuenta con setenta años de edad y sesenta siete de trabajo. Está en plena capacidad intelectual y agilidad mental y una salud y estado físico general envidiable, incluso por algunas personas de algunas décadas menos.

El Ministerio de Educación Nacional, después de la liberación de España, nombró al referido ermitaño don José Pla Lucas guarda del monumento nacional ermita de San Félix de Játiva,³¹ con una pequeña retribución que cesó al jubilarse en junio del pasado año, sin derecho pasivo alguno. ¿Ha retribuido España a don José Pla Lucas el servicio que la prestó al reintegrarse en 1939 tan grande riqueza histórico-artística-religiosa, como la que dicho hombre, a precio de su vida, defendió y conservó por espíritu y voluntad propia sin otro mandato ni ayuda que la de Dios?

La patria le debe reconocimiento y gratitud por su gesta y heroísmo. E, indudablemente, la enorme desproporción entre la grandeza de sus méritos y la pequeñez de su humilde e insignificante persona para brillar a mayor altura aun la virtud del agradecimiento, cuyos premios que, indiscutiblemente serán semencia y fomento de las grandes virtudes que se galardonan, redundarán en el mejor servicio de la patria por la mejor y mayor rentabilidad en ciudadanos que honran la estirpe y la nación a que pertenecen.

Valencia y noviembre de 1964”

Els certificats anteriors més la crònica dels successos de la guerra havien de tindre una finalitat, com s'ha dit, la de cursar-les a l'Administració, junt a una instància i petició per tal d'obtindre una pensió de l'Estat. Hi ha un buit documental, perquè només s'han conservat dos respostes: una cordial des de Madrid de setembre de 1965, del periodista i escriptor José Rico Estasen, en aquell moment adscrit a un departament del Ministeri de Justícia, en la que li diu haver rebut “copia de la meritoria labor llevada a cabo por usted para salvar el tesoro pictórico conservado en la histórica ermita de San Félix”, i que faria una gestió en la direcció general de BBAA.³² L'altra de juny de 1966 del catedràtic Manuel Ballesteros Gaibrois, director de Estudios Americanistas, en realitat un saluda cortès en que li agraïa l'atenció que havia tingut d'enviar-li la informació referent “al traslado de objetos de ese monumento nacional.³³ El darrer dels documents conservats és un inventari redactat en 1967, del màxim interès, en constituir una foto fixa dels objectes mobles existents en Sant Feliu en aquell moment.

³¹ Segons açò, a més del nomenament de guarda fet per alcaldia pel municipi en 1932, el ministeri va fer un altre nomenament formal en passar la guerra, “con una pequeña retribución”.

³² Transcrita la carta completa en l'Apèndix Documental. Document 6

³³ Com en l'escrit anterior, trobaran la transcripció completa en l'Apèndix Documental. Document 7-

III SANT FELIU PASSADA LA GUERRA. EL TEMPLE DESSACRALITZAT, MAGATZEM DEL MUSEU I DE BÉNS DE L'ESTAT. EL TRÀFEC D'OBRES I RIVALITATS PEL CONTROL

No sabem en què va quedar petició tan raonada i raonable ni qui va custodiar l'ermita des de la data de jubilació de José Pla en 1963, i la de l'inventari de 1967. El darrer dels documents, que estan grapats tots junts, és un interessant inventari fet amb motiu del nomenament del nou guarda José Sarrión Nadal, com a instrument legal garant dels béns mobles del temple en el moment de fer-se càrrec el nou responsable. Intervingueren el regidor de Belles Arts de l'Ajuntament de Xàtiva, Francisco Bolinches, assistit per un funcionari municipal, ambdós delegats per a tal encàrrec, i en presència del guarda cessant i el substitut. De nou veiem com va ser l'Ajuntament qui feia un acte de domini, malgrat tractar-se d'un edifici religiós. Hi ha tres motius que legitimaven la intervenció de l'autoritat civil: un és que la Ciutat sempre va ser patrona de l'ermita; el segon, de més pes, és que la persona que es feia càrrec ho feia en qualitat de funcionari públic designat i pagat pel ministeri, l'interlocutor del qual era l'autoritat civil del municipi. La tercera raó era que, com en guerra Sarthou havia convertit Sant Feliu en magatzem auxiliar del museu, va traslladar allí multitud d'objectes artístics que no cabien en l'Almodí i, d'acord amb la legislació vigent, de tots aquells que ningú va reclamar després de la guerra, l'Estat es va erigir en titular dominical, com va fer en molts altres llocs.³⁴ Per això, a banda dels objectes de culte propis de l'ermita, hi havia centenars pertanyents a l'Estat, que vetlava per ells, i no figuren en el present inventari.

Durant els anys que vàrem tindre al nostre càrrec la regidoria de cultura, entre 1979 i 1991, vàrem tractar molt sovint amb el guarda José Sarrión. En certa ocasió, ens va referir que ell havia vist com, en anys anteriors, en Sant Feliu guardaven bicicletes i fins i tot cabres, el que s'explica perquè el temple va estar dessacralitzat fins a mitjans dels anys quaranta, en que es va tornar a celebrar culte a proposta d'algunes persones.³⁵ A dir de Sarthou en una carta enviada en 1940 al director general de Belles Arts: “Reservadamente le confío a usted que el clero no muestra interés por una ermita sin culto, y que las autoridades civiles tampoco se preocupan gran cosa.”³⁶ És ben significativa de l'estat de l'interior de Sant Feliu, encara en 1946, la referència deixada per Sarthou en un dels seus fullets:

“A raíz del fin de la guerra, en agosto de 1939, para celebrar la festividad de San Félix, estando profanado y

José Sarrión Nadal. Foto JMC 1978

³⁴ Per exemple, l'Estat va dipositar en la catedral de Jaén diversos objectes d'orfebreria, dels que no va reclamar ningú, perquè en guerra es quedà sense quasi res. Mols altres objectes preciosos els va dipositar en el Museu Nacional de Santa Cruz de Toledo, entre ells la Creu del bisbe Hug de Llupià, de 1403, pertanyent a la catedral de València, i que, reconeguda no fa massa, està en tràmits de devolució.

³⁵ Creiem que és molt significatiu en un article del Llibre de la Fira de 1945 sobre San Feliu, escrit per Sarthou signe com a “Conservador de la Ermita-Museo de Sen Feliu”

³⁶ Carta enviada per Sarthou en 16 d'octubre de 1940 al director general de Belles Arts. Vegeu el text complet en l'Apèndix documental del nostre llibre *Els tresors de Santa Clara del Museu de l'Almodí. Retorn del Sant Sopar*. Xàtiva, 2010. P. 96.

clausurado su templo, del cual es patrono el Excmo. Ayuntamiento, éste bajó procesionalmente la secular imagen a la colegiata, en donde permaneció hasta 1946, en que la reintegramos personalmente a su ermita, en espera de su nueva reapertura y bendición.”³⁷

El redactor de l'inventari no era especialista en art antic, ni tampoc va aplicar un rigor o formalitat, mancances usuals en els inventaris antics. Rellegint amb deteniment la descripció del contingut de Sant Feliu, que en 1917 va fer José Carchano, així com els nombrosos passatges que en diverses publicacions va fer Sarthou, tenim la impressió que l'ermita no era una església especialment carregada d'altars, imatges, llànties i reixes, tan freqüents en la majoria dels temples. Des de 1931, l'actuació de Sarthou en Sant Feliu va tenir l'efecte d'un centrifugat: declaració de monument, subvenció, restauració de cobertes i altres, demolició d'altars, canvi de capelles dels retaules per deixar espai per instal·lar els que pujava procedents d'altres esglésies; una omisió constant d'aquells objectes que no eren *primitivos, ni retrospectivos*, adjectius que solia aplicar als d'estil gòtic o d'època medieval. Tot aquell desori i convulsió mai els va plasmar en un sol relat reunificat que ho narrara tot, sinó que, segons l'any de la redacció de tal o qual referència o d'edició d'un o altre fullet, reiterava molts fets o successos, i afegia altres informacions en cadascun, de manera que tots són quasi iguals però tots diferents, i cal llegir-los un a un i ordenar la informació el més possible, i encara així es troben llacunes i omissions inexplicables.

Per a major confusió, en 1939 va regressar a Xàtiva Chocomeli, que en 1936 havia deixat la Subjunta de Salvament del Patrimoni de la ciutat creada pel govern de la República, per passar-se'n al bàndol nacional. Tornava amb el càrrec de Agente de Recuperación Artística, i substituï a Sarthou, tant en el museu com en Sant Feliu. Va ser conservador de Sant Feliu, fins el 1946, en que morí i el va substituir Sarthou.

Sabut és que, durant la guerra, van anar a parar al museu objectes confiats per particulars, i en especial moltíssims restes arquitectònics i d'aixovar de Santa Clara, alguns dels quals es veuen encaixonats en fotografies de l'època en el pati de l'Almodí. A més dels múltiples canvis fets per Sarthou, en 1939, els objectes no reclamats per ningú es pujaren a Sant Feliu. I ací intervé una altra font de confusió, perquè, si bé es guardaren en la sagristia tots els que van poder, els que no cabien es van quedar per la nau. El tràfec d'objectes entre un i altre edifici va ser continu i notable. Molt significatiu és un acord de la Gestora Municipal del 31 de juliol de 1939, en el que es deixava constància que els macers no podrien eixir en la processó de la patrona per haver-se perdut la indumentària, i que el Delegat de Recuperació Artística deixaria sense càrrec a l'Ajuntament les maces, que tenia sota la seua custòdia. No trobem exemple més cridaner de la misèria i submissió de la Ciutat, representada per la Gestora, a la que un crescut funcionari del bàndol dels vencedors li deixava, sense cost, poder usar uns objectes representatius que eren seus:

“Se hace constar no poder salir los maceros a la procesión de la patrona por falta de dalmáticas e indumentaria.

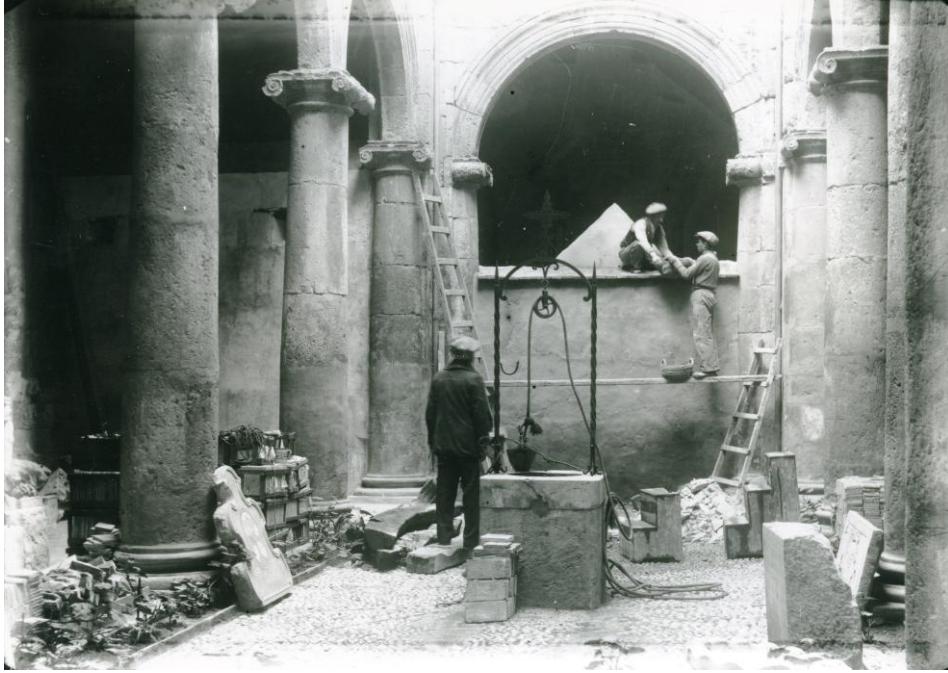
Se leen dos comunicaciones del Delegado de Recuperación del Tesoro Artístico, uno de ellos poniendo a disposición de esta Gestora, sin pago de derechos de custodia, las mazas, orfebrería y demás objetos del Ayuntamiento, que el señor Sarthou salvó del depósito de plata que tenía para a venta el comité revolucionario. Y la otra comunicación pidiendo obreros para derribar las defensas provisionales hechas en San Félix y el museo, para

---

³⁷ SARTHOU CARRERES, Carlos. San Félix. Cuna de la religión cristiana en Levante. Semana Gráfica. Valencia, 1948. Segona edició 1979. P. 19

salvaguardar retablos góticos y tesoros de arte de la rapiña del gobierno de Negrín a fines de mil novecientos treinta y ocho. Ambos oficios se tomaron en consideración.”³⁸

La carta de queixa enviada per Sarthou en 16 d'octubre de 1940 al marquès de Lozoya, director general de Belles Arts, de la qual transcrivim ací un fragment, expressa a la perfecció la falta de sintonia entre ell i Chocomeli:

Emparedat i protecció de la creu i altres peces del museu durant la guerra. A l'esquerra, muntons i caixons amb taulells, la majoria de Santa Clara, que en 1939 Chocomeli va passar a Sant Feliu. Foto Sarthou, 1937 o 1938.

“Hace un trimestre que fuimos nombrados para la Conservación y patronato del Museo de Játiva, y seguimos sin poder actuar por no saber cuándo dispondremos de las llaves, para cuya entrega fue requerido hace tiempo, oficialmente, el Agente de Defensa del Patrimonio Artístico en esta localidad (*Chocomeli*). También nos ha clausurado con precintos y candados el monumento nacional de San Félix que, ni como complemento del museo ni como iglesia podemos ya visitar.

Mas, no es eso lo peor, sino que los meses y los museos los utiliza para un continuo acarreo de uno a otro edificio, de muebles, pinturas, cerámica, numismática, libros antiguos y cuanto le place, y está convirtiendo en almacén el templo museo de San Félix con su propósito de transformar aquel monumento en otro museo de arqueología a su cargo y conservación.”³⁹

Eixa és la raó de que en l'inventari de 1967 apareguen de sobte quadres, marcs i altres objectes que mai havien format part de l'ornat o culte de Sant Feliu i que en la relació es faça la observació que, en compliment d'una orde superior, hi havia una habitació tancada per orde de l'alcalde, de la qual ningú sabia el contingut. I és la raó, per exemple, per la qual uns

³⁸ AMX. L. 1529. Libro de actas de la Comisión Gestora. Acta del 31 de juliol de 1939. F. 133.

³⁹ AMX. Lg 1021-1. Vegeu el text complet de la carta, que publicarem en l'Apèndix documental del llibre *Els tresors de Santa Clara del Museu de l'Almodí. Retorn del Sant Sopar*. Xàtiva 2010, p. 96.

cassetons renaixentistes de guix d'un sostre destruït de Santa Clara formen part hui de les col·leccions del museu i altres quedaren en Sant Feliu, com ho és que unes taules d'un retaule desfet de l'ermita de Sant Josep, amb escenes de la vida de Sant Josep i del martiri de Santa Bàrbera, es conserven hui en el museu de Xàtiva i altres no.

Va ser en 1973, quan, a petició del senyor abat de la Seu, es va desprecintar l'habitatge clausurat que cita l'inventari de 1967, on hi havia nombrosos objectes, molts dels quals procedien de Santa Clara. Es va fer en presència de l'alcalde, no sabem si en qualitat de tal o de notari, del delegat provincial de patrimoni, d'un acadèmic de Belles Arts, del director del Museu de Prehistòria de València, i d'una catedràtica d'Arqueologia de la Universitat de València, tots nomenats oficialment pel ministeri per ser l'Estat el titular dominical del contingut. Es va fer un inventari i un acta que mai hem trobat en cap arxiu públic, ni en Xàtiva, ni en València ni en el de l'Administració d'Alcalá d'Henares. L'únic testimoni d'aquell acte administratiu és la publicació en una revista especialitzada de l'estudi del conjunt numismàtic guardat en dita habitació, estudiat per la professora d'Arqueologia. Sorprenentment, l'Estat no va dipositar els béns, de la naturalesa que foren, en el Museu Municipal, sinó en la Seu, que no tenia cap espai ni dependència per a tal finalitat. Podria adduir-se que el Museu Municipal es trobava escapçat, per la mort de Sarthou en 1971, no obstant, la Seu tampoc disposava de cap tècnic per fer-se càrrec. És un assumpte complex que no abordem ací perquè requereix un estudi ben a fons.

El resultat no va poder ser més perjudicial per al patrimoni, per a Sant Feliu i per a la Seu. Amb la finalitat de poder exposar aquella barreja d'objectes sense cap unitat que, no oblidem, continuaven i continuen sent de l'Estat perquè no prescriuen mai, la Seu va invertir en fer vitrines amb una subvenció finalista del Ministeri de Cultura, demanada per a reparar l'escala del campanar, amb la qual cosa, l'administració no podia abonar-la i no ho va fer, i la Seu va haver de fer front al deute, segons em confià l'arquitecte del ministeri Sr. Martínez Brocca. Des del punt de vista de l'alteració funcional i espacial de la Seu com a institució i com a monument, per tal d'exposar multitud d'objectes inconnexes: uns, procedents de les excavacions de Chocomeli o Viñes; altres de particulars; altres de parròquies properes com els plats almoiners, dos dels quals sabem que eren de Montesa; fragments de la Custòdia del Corpus de Cotalba i elements constructius i centenars o milers de taulells de Santa Clara (Sarthou, potser exageradament, va dir vint-mil), es va traslladar la sagristia a unes dependències residuals i secundàries en el creuer sud, abandonant l'espai monumental dissenyat en el segle XVII com a tal sagristia, per a fer-lo servir de museu, de la qual van desmuntar les extraordinàries portes barroques dels armaris, ara corcades en un pati interior. Sobre la magnífica custòdia de Cotalba Sarthou va fer una curta menció en un dels opuscles, que deixava un important testimoni:

“Limitó mucho la labor de la subjunta de Játiva la falta absoluta de medios de transporte durante varios meses, por exigencia de guerra y se ocupaba en trabajos secundarios sin salir de esta ciudad; por ejemplo: recogiendo restos de orfebrería entre la chatarra del Sindicato Metalúrgico, entre los que encontramos la base de la custodia plateresca de Cotalba, destrozada en Gandía, y cuya fotografía de lo que fue, recuerda el grabado de la primera página.”⁴⁰

---

⁴⁰ Vegeu SARTHOU CARRERES, Carlos. *Salvemos el Arte*. Antigua Imprenta Bellver. Xàtiva. Octubre de 1939 Sobre Montesa, p. 3. Sobre Cotalba, Pp. 1- 5 i 6. En els anys 80, una persona que en guerra havia treballat rasant l'or de la fusta dels retaules, ens va referir com ell havia vist jugar al futbol, en la carrer la Reina, fent de baló una peça de dita custòdia, que Sarthou no esmenta. Com ens ho va contar, deixem constància ací.

Foto en blanc i negre, plat almoiner i calze de Montesa. El calze va tornar al seu lloc de procedència. Foto Sarthou, 1937-38. En color, el mateix plat almoiner i el de Sant Jordi, de Montesa quedaren en Sant Feliu. Ara dipòsit de l'Estat en la Seu. Fotos MGB, 2026.

Escudelles d'orella, un gresol i diferents taulells de paviments, tot procedent de Santa Clara. Dipòsit de l'Estat, ara exposats en la Seu. Foto d'un article de l'obra *Thesaurus Ecclesiae*. Xàtiva 2018. P.106

Objectes arqueològics del Museu de l'Almodí, segons foto de Sarthou de 1923, alguns dels quals estan hui en la Seu, malgrat ser de propietat municipal.⁴¹

Taulell aristat d'estil mudèjar. Meler del segle XVIII. Les dos úniques peces de la foto superior que quedaren en el Museu de l'Almodí. Fotos, Museu de l'Almodí.

En el nou mostrari museístic de la Seu, sense relació alguna amb el culte ni la història de la col·legiata ni cap criteri científic, es podien veure rareses, com una baralla espanyola de cartes de 1640 pintada a mà, una destrat neolítica de basalt polit, nombroses peces de vaixel·la de cuina manisera d'època barroca i altres atifells de ceràmica blanca neoclàssica d'Alcora, així com bisturis i utensilis propis de la professió de metge. Anys després, la majoria de les peces va ser retirada, canviant l'aspecte de la col·lecció a partir del despullament de Sant Feliu, fins deixar l'ermita només amb al retaule major.

⁴¹ SARTHOU CARRERES, Carlos. Guía Oficial de Játiva. Imprenta editorial económica. Xàtiva, 1925. Fotografia del conjunt en la pàgina 53, i referència als objectes en la 60.

Alhora, taulells de Santa Clara, alguns durant un temps fixats a les parets de l'escala de l'arxiu del Palau- ara ja no-, i altres, gòtics de corda seca, en els anys 90 es van aprofitar de paviment sota la taula de l'altar de Sant Feliu, i després van ser arrancats de nou per exposar-los en vitrines en la Seu, creant una artificial sala de ceràmica, sense cap vincle amb el temple.

Dalt, retaule de Santa Anna o de Calixte III en l'exposició feta en el Casino Setabense en 1923. Baix, arquitectura de dit retaule, en el Museu de l'Almodí en 1937. Fotos Sarthou.

Des del punt de vista de les col·leccions pròpies de la ciutat, durant un temps havien seguit l'intercanvi i trasllat d'obres d'uns llocs a altres, moviment que havia començat amb motiu de la declaració canònica de patronatge de la Mare de Déu de la Seu: Les taules que quedaven del retaule de Calixte III, que s'havia exposat en el Casino Setabense en 1923 amb una nova arquitectura de fusta daurada, en 1927 el va fotografiar Lotyy en la Seu, i en 1936 es va col·locar en el mur de ponent de Sant Feliu, i el propi Sarthou diu que, al poc, el va

traslladar al museu per deixar l'espai de l'ermita lliure per posar el retaule major de la parròquia de Sant Pere. En efecte, hi ha una fotografia d'època de guerra, de l'interior del museu municipal, en la que es veu l'arquitectura del retaule de Calixte III, però sense les taules, que no les posaren i estarien en altra dependència. El famós retaule, dit també de Santa Anna, atribuït a Jacomart i ara identificat com obra de Reixach, figura en l'inventari de Sant Feliu, redactat en 1967, amb la denominació de "Borgiano de Jacomart". Per tant, del Museu potser va tornar de nou a Sant Feliu, i després definitivament a la Seu i instal·lat en la seua capella, d'on va ser remogut de nou per a magnificar la secció museística col·legial ignorant la pròpia història de l'obra d'art i de la capella borgiana per a la qual va ser pintat.

Per tal d'omplir el buit que havia deixat la destrucció del retaule rococó de fusta de Sant Feliu, es va instal·lar en dita capella la taula de Sant Miquel i Santa Magdalena, que en la fotografia de Lotty de 1927 es veu en la Seu coronant el retaule de Calixte III, afegint-li les quatre tauletes de predel·la, conjunt que hem vist molts anys en Sant Feliu, rematat per un calvari-espiga, com es veu en el llibre sobre Sant Feliu d'Agustí Ventura editat en 1979, la procedència del qual ignorem.

Retaule de Calixte III en la Seu, amb Sant Miquel i la Magdalena damunt. Foto Lotty 1927

Sant Miquel i St^a Magdalena com estava en Sant Feliu en 1978. Ara per separat en la Seu, Fotos MGB 2026

En l'inventari de 1967 es diu que el retaule de Montoliu estava en restauració en Madrid, d'on va tornar l'any següent. El formaven tres taules grans, dos mitjanes i la predel·la, restes d'un retaule més complet. Li varen eliminar els afegitons de les dos taules del XVI avançat, d'altre conjunt, les quals quedaren en l'ermita: la Verge entre San Bernat i Sant Benet i un Calvari, hui les dos també en la Seu. Però res se sap de la Santa Úrsula que el rematava, ni dels

dos àngels tenants de talla, amb els escuts heràldics dels Joan, complements amb el que descriu este conjunt la bibliografia i el rebut del propi centre de restauració.

Retaule de Montoliu, descrit en Sant Feliu per Tormo en 1912. Foto anònima

Taules separades del retaule anterior, per no ser del conjunt.
Ara en la Seu Fotos MGB 2026

Va ser en 2007, amb motiu de l'exposició de la Llum de les Imatges, quan Sant Feliu va experimentar el buidatge quasi total, convertint-se en un viver per omplir l'altar major de Sant Francesc, així com alguna capella i la col·lecció museogràfica col·legial, amb un moviment d'objectes que despullaven un sant de tota la vida per vestir-ne un altre, sense cap consideració a la vinculació de tal o qual retaule o pintura amb determinat edifici religiós. El patrimoni artístic i històric moble forma, diu la llei, un tot indestruïble, part de la història d'aquell temple, mostra de la pietat, la devoció o el mecenatge de persones durant segles, que mai pensaren que canviarien de context i de lectura. De tot el qual és precís deixar constància per al futur.

El retaule inventariat amb el número tres, “retablo de la imagen de San Pedro”, és en realitat una obra encomanada per algun membre del llinatge Joan, l'escut del qual ostenta la polsera, possiblement el noble Lluís Joan Bou. Els Joan vivien en la plaça de Roca, edifici hui del Llar dels jubilats.

Els quadres de Sant Vicent Ferrer i Sant Francisco Xavier, descrits en el lloc de l'inventari cinquè i sisè, de les mateixes mides, estan hui en la Seu, no pertanyien a Sant Feliu, però sí sabem que estigueren amagats en Sant Feliu, a l'igual com el de la Puríssima, (número octau) pel que els tres degueren formar part del gros d'objectes dipositats en el museu durant la guerra, traslladats a Sant Feliu en 1939, i no reclamats per ningú després. El número set no l'hem vist mai, no està en cap lloc, cal donar-lo com desaparegut. Les pintures sobre taula, números tretze, catorze i quinze, obra de Gaspar Requena, són part d'un conjunt de taules soltes pertanyents a un retaule desmuntat d'antic procedent de l'ermita de Sant Josep, que cita de passada Tormo:⁴² “La Huida a Egipto, la Purificación y dos escenas del martirio de Santa Bárbara”. Potser es va confondre en la descripció de l'escena de la Purificació que no hem vist mai, i en canvi corresponga a la dels Desposoris. No esmenta, del mateix pintor, l'escena de l'Oració en Hort i la Flagel·lació de Crist, de les quals no podem assegurar que formaren part del mateix retaule, perquè la temàtica no té relació amb les advocacions de l'ermita: Sant Josep i Santa Bàrbara, no obstant, unes i altres van estar juntes uns temps en Sant Feliu. A la Seu van anar a parar: la Fugida a Egipte, els Desposoris i l'Oració en l'Hort. Mentre que es conserven al Museu de l'Almodí les dues escenes del martiri de Santa Bàrbara i la de la Flagel·lació de Crist.

Els objectes descrits des del número dèsset al vint-i-dos, no estan en cap lloc. Les anotades en els números del vint-i-quatre al vint-i-sis no les coneguem tampoc. A continuació, transcrivim l'inventari complet del 12 de maig de 1967.

---

⁴² TORMO MONZÓ, Elias. Op. Cit. Nota de la pàgina 71.

III.1 INVENTARI

Excmo. Ayuntamiento
Játiva

Monumento Nacional de San Félix

Acta de inventario⁴³

En la ciudad de Játiva, a doce de mayo de mil novecientos sesenta y siete, siendo las trece horas, se reúnen en la llamada Ermita de San Félix, monumento nacional, antigua catedral visigótica, los señores don José Pla Lucas, guarda del mencionado monumento, cesante por jubilación, don José Sarrión Nadal, nuevo guarda nombrado, y don Francisco Bolinches Mahiques, concejal delegado del Ayuntamiento para los servicios municipales de Bellas Artes, asistidos por el oficial técnico-administrativo don Héctor Emilio Esparza Sellés, que actúa en función delegada del señor secretario de la propia Corporación Municipal, al solo efecto de inventariar los objetos de arte existentes en el referido monumento-museo y con el fin de que se haga cargo de sus servicios el referido señor Sarrión Nadal.

Ordenado por el señor Bolinches Mahiques, por el funcionario autorizante, y a presencia de los señores mencionados, se procede a inventariar todos los objetos de arte encerrados dentro del recinto, así como anotar el estado en que se encuentran los locales del mencionado edificio.

Primero.- Retablo Mayor, compuesto de veintiocho cuadros y las dos esculturas de San Félix Diácono de Gerona y San Félix de Lión.

Segundo.- Retablo de Jacomart compuesto de seis cuadros.⁴⁴

Tercero.- Retablo de la imagen de San Pedro, compuesto de veintitrés cuadros.⁴⁵

Cuarto.- Un cuadro de Santa María Magdalena que mide un metro, noventa y cinco centímetros de altura por un metro, veintidós centímetros de anchura.

Quinto.- Un cuadro de San Vicente Ferrer de 1'55 x 1'10 m.⁴⁶

Sexto.- Un cuadro de San Francisco Javier de 1'56 x 1'12 m

Séptimo. Un cuadro representando un niño con una lanza, una cruz y un incensario de 1'05 x 0'84 m⁴⁷

Octavo.- Un cuadro de la Inmaculada Concepción de 1'25 x 1'05 m

Noveno.- Un cuadro de la Virgen del Perpetuo Socorro de 1'31 x 1'12 m

Décimo.- Un cuadro de San Juan Bautista de 2'22 x 1'82 m⁴⁸

⁴³ AMX. LE.6305-6H

⁴⁴ L'únic retaule atribuït a Jacomart en la bibliografia de Xàtiva és el de Santa Anna o de Calixte III, que Sarthou va traslladar en guerra de la Seu a Sant Feliu i després al Museu de l'Almodí, com es veu en una fotografia. Sembla que posteriorment es va pujar de nou a Sant Feliu, on, segons aquest inventari, encara estava en 1967, abans de tornar-lo a la Seu definitivament.

⁴⁵ Fa referència al retaule de Santa Úrsula i les onze mil Verges, o retaule de la família Joan, que tenia afegida en el lloc on havia d'estar la taula de l'advocació principal, una pintura molt més tardana i postissa, representant la Sant Pere alliberat de la presó per un àngel.

⁴⁶ Els quadres de Sant Vicent, Sant Francisco Javier i de la Puríssima (número 8) estan hui en la Seu, de procedència ignorada i guardats en la dependència clausurada de Sant Feliu.

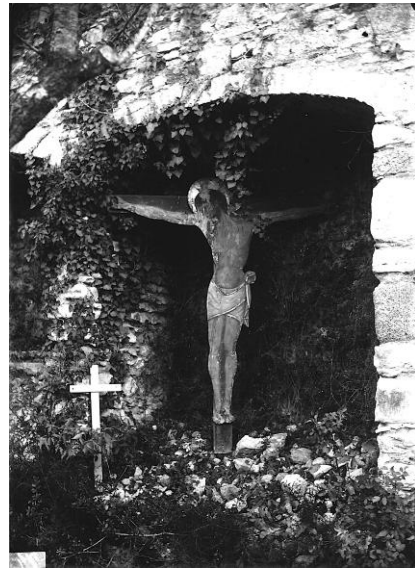
⁴⁷ Sembla representar el Jesús infant de la passió, en tal cas la identificació del tercer atribut com un encenser seria errònia, i es tractaria de la canya amb una esponja. Mai hem vist aquest quadre en cap dependència ni de Sant Feliu ni de la Seu. Potser el va reclamar algú que al·legaria ser seu, o simplement, va desaparèixer.

⁴⁸ Tampoc sabem quin quadre siga aquest.

Undécimo. Un Cristo de madera recortado, pintado por ambas caras que mide 2'25x1'85

Nº 3 de l'Inv. Sant Pere alliberat de la presó Per un àngel. Taula que ocupava el centre del retaule dels Joan en Sant Feliu. Actualment Foto MGB 2026.

Nº 11 de l'Inv. El Crist retallat i pintat a dues cares, tret a l'antic cementeri de Sant Feliu per fer la foto. Foto Sarthou, 1937

Doceavo.⁴⁹ Un sagrario de madera pintado por dentro y por fuera, le falta la madera de cierre del fondo. Mide 0'82 x 0'40 x 0'40

Treceavo.- Un cuadro que representa a la Virgen montada en un burro de 0'70x0'69 m⁵⁰

Catorceavo.- Un cuadro representando los Desposorios de la Virgen de 0'70 m de lado.

Quinceavo.- Un cuadro representando la Oración de Jesús en el Huerto, de 0'70x0'78 m.

Dieciseisavo.- Un cuadro que representa a la Virgen y Santa Ana, de 0'85 x 0'70 m.

Diecisiete.- Dos hojas de puerta grandes, correspondientes a la puerta oeste, que se tapió en el año 1.941, miden 3'15 x 1'03 m⁵¹.

Dieciocho.- Dos candelabros de hierro de 1'50 m.

Diecinueve.- Un marco de cuadro de 0'55 x 0'50 m.⁵²

Veinte.- Un marco de 1'42 x 1'20 m⁵³

Veintiuno.- Un marco de 2'20 x 1'50 m y espesor de madera 13 cm⁵⁴

Veintidós.- Un marco pintado en oro de 1'88 x 1'43 m y de espesor de madera 14 cm

⁴⁹ S'observa molt sovint la confusió entre els números ordinals, "duodécimo" i els numerals fraccionaris "Doceavo" que és 1/12. Igual en els següents.

⁵⁰ És notòria la ignorància dels encarregats de fer l'inventari, que desconeixien la representació de la Fugida a Egipte.

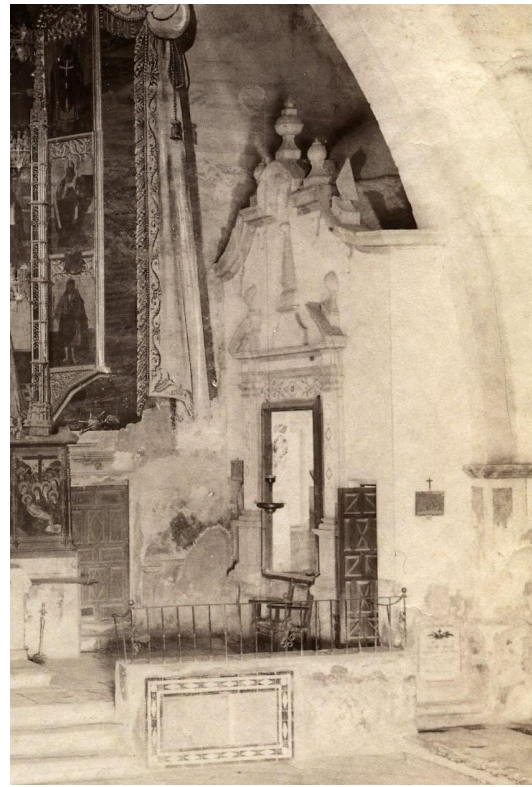
⁵¹ Portes desaparegudes, mai les hem vistes.

⁵² No hi ha cap marc.

⁵³ Cap marc.

⁵⁴ Com hem dit, cap marc. És possible que els marcs, a l'igual com molts altres objectes, procediren de Santa Clara. Tots han desaparegut.

Veintitrés.- 15 piedras procedentes del derribo de la cúpula de cerca del retablo mayor, a la izquierda del mismo.⁵⁵

Esquerra, al costat de l'evangeli, el mur per ocultar i subjectar l'escala de pujar a l'espadanya. A la dreta, portada i façana mixtilínea del costat de l'epístola. Un i altres varen ser suprimitts per Chocomeli. Foto Sarthou Ca. 1938.

Veinticuatro.- Un trozo de columna con un capitel que mide 1'08 m

Veinticinco. Tres piedras románicas que miden 0'67, 0'62 y 0'58 m⁵⁶

Veintiséis.- Unos fragmentos de azulejos y una piedra mármol que dice "Calle del Poeta Chocomeli"»⁵⁷

Veintisiete.- Una piedra con la inscripción M BAEBIO MTº GAL MAXIMO que mide 0'44x0'26⁵⁸

⁵⁵ En Sant Feliu mai ha hi hagut cap cúpula. En alguna descripció es nomena una escaleta que pujava a l'espadanya, com es veu en la fotografia de 1927. Però les pedres a que fa referència l'inventari eren les de la façana menuda mixtilínia del tancat que hi havia a la part de l'epístola, o siga, la contrària, construcció que va manar enderrocar Chocomeli.

⁵⁶ La descripció tan pobre impedeix identificar dites pedres "románicas".

⁵⁷ El carrer Poeta Chocomeli era el que anava del de Moncada a la Font del Lleó, per tant un rètol de marbre amb el nom del carrer només pot procedir de l'enderrocament de Santa Clara. Tampoc està ara en cap lloc.

⁵⁸ Agustí Ventura diu en el seu llibre *L'Església de Sant Feliu de Xàtiva*. Xàtiva, 1979. P. 33 "Darrerament (1972) encara ha aparegut una petita inscripció de 36 per 42 cm, que deu ser un fragment, i es llegeix així: M. Baebio // M. F. Gal. // Maximo." L'autor havia publicat en 1971 un llibre titulat *Xàtiva Romana*, en el que havia inventariat les inscripcions romanes existents, i en Sant Feliu, almenys a la vista, no estava aquesta, per això va anotar que havia aparegut darrerament.

Veintiocho.- Una piedra de cantería con un dibujo que parece representar una mitra o gorro eclesiástico y que mide 0'62 x 0'50 m.⁵⁹

La llosa descrita en el número 28. Foto de JMC 1978.

Veintinueve.- Un trozo de columna con un capitel vaciado en forma de pila de agua bendita, de origen románico y cuyo relieve representa el Advenimiento del Niño Jesús y la Virgen amamantando al Niño. Mide 1'40 m.⁶⁰

Treinta.- Dos bancos de madera, movibles, con respaldo muy viejos.⁶¹

Treinta y uno.- Una piedra mármol con la inscripción "1808.

Treinta y dos.- Una piedra de mármol con una inscripción, sujeta al muro con dos garras, que mide 1'85 x 0'74 m.⁶²

Treinta y tres.- Una piedra con el grabado de un escudo y perforada de parte a parte en sus dos extremos de 1 x 0'75 m.⁶³

Treinta y cuatro.- Dos cuadros rotos.⁶⁴

Treinta y cinco.- Tres sillones de madera y cuero viejos y deteriorados.⁶⁵

---

⁵⁹ És una pedra amb un barret incís que es cita, sense cap fonament, com a “mitra goda”, element litúrgic que no s'emprava encara en època visigòtica. Sembla un barret masculí medieval, com es veuen en els retaules. Vegeu el relat de la troballa en l'article de Roldán de Enguix, *“probable emplazamiento de los sepulcros de los obispos de la iglesia setabense”* en al Llibre de Fira de 1950. S/p., de la que l'autor de l'article diu que va donar a “conocer al doctor del Salvador Úbeda el hallazgo, para que, como miembro de la Junta conservadora del museo y concejal del Excmo Ayuntamiento, se hiciera cargo del mismo”. Hi una fotografia de 1978, feta en Sant Feliu, on encara estava. Ignorem on es troba ara.

⁶⁰ Fa referència al capitell d'alabastre que sempre ha estat a la part esquerra de la porta d'entrada, i els darrers anys persones agosarade i poc respectuoses amb el monument, l'han traslladat junt a l'ampit del presbiteri.

⁶¹ Es van restaurar en els anys 80 del segle passat, són del segle XVIII.

⁶² És una llosa sepulcral de marbre de Buixcarró, d'estil rococó, amb l'escut dels Pelegero, aprofitada de nou per a sepultura de Rosa Pelegero Mezquita, que morí en 1808. Procedeix de l'església de Sant Agustí. No tenim notícia de si la llevaren els claretians quan s'instal·laren en Sant Agustí o va anar a parar en altre moment. Està grapada al mur de ponent.

⁶³ És el fragment d'una llosa sepulcral per això té dos forats, amb l'escut que podria ser dels Alarcó o emparentat, perquè procedeix també del presbiteri de Sant Agustí, on tenien enterrament els barons de Terrateig. La veiem en Sant Feliu en 1978, ara no està.

⁶⁴ Desconeguts.

***

Se hace constar a los oportunos efectos lo siguiente:

Primero.- Que, en la llamada capilla de la Comunión, primera entrando a la izquierda de la puerta, faltan en el suelo siete y medio azulejos.

Segundo.- En el peldaño de paso del presbiterio a la puerta de la Sacristía, faltan igualmente tres ladrillos.

Tercero.- Inmediatamente detrás del altar mayor y en el corredor de paso del Templo a la vivienda del guarda, existe un local cerrado y sellado por el Sr. Alcalde-Presidente del Excmo. Ayuntamiento de Játiva.

Cuarto.- Que existe un retablo gótico de Montoliu, perteneciente a esta ermita de San Félix, que actualmente está en Madrid, en el servicio de restauración de obras de arte instalado en el Caserón del Buen Retiro que se remitió en fecha 27 de mayo de 1966, para proceder a su restauración, compuesto de las siguientes tablas o piezas

El retaule obra de Montoliu, sempre conegut en Sant Feliu, es va traslladar en 2007 a Sant Francesc, col·locant-lo uns tres metres més amunt del que li correspondria. Foto MGB 2026.

Predela con Santiago el Mayor, Santiago el Menor, Anunciación, Adoración de los Pastores, Adoración de los Reyes, Venida del Espíritu Santo y Martirio de un Santo, de 3'05 x 0'68 m.

Santiago el Mayor, tabla de 1'90 x 0'77 m.

⁶⁵ Són cadires de repòs del segle XVIII. Les va restaurar l'Ajuntament en 1995: la fusta José Casares Pérez, de Benimaclet, i el cuiro els artesans Ezpeleta del nord d'Espanya. Hi ha expedient en l'AMX. Expt. 24/95 del museu

Santiago el Menor, tabla de 1'90 x 0'77 m.

Maternidad, tabla de 1'90 x 0'77 m.

La Virgen, San Benito y San Bernardo, tabla de 1'10 x 1'15 m.⁶⁶

Calvario, tabla de 1'10 x 1'15 m.⁶⁷

Disputa entre Santiago y los judíos, tabla de 1'15 x 0'91 m.

Escena de la vida de Santiago, tabla de 1'15 x 0'91 m.

Tabla cumbreira compuesta de frontón y efigie de Santa Úrsula.

Cinco tablas talladas y policromadas, accesorios del retablo.⁶⁸

Revisado y comprobado *de visu* por todos los señores mencionados el presente inventario, lo encuentran conforme en todas sus partes. En prueba de lo cual, firman conmigo el oficial actuante de secretario, de que doy fe, en el lugar y fecha *ut supra*.

Francisco Bolinches, José Pla Lucas, José Sarrión. Héctor Esparza.

(*Segells de l'ajuntament, un d'alcaldia i altre de secretaria*)

⁶⁶ Aquesta taula, encara que estava afegida al retaule, no pertanyia a ell.

⁶⁷ L'escena del Calvari tampoc era part del retaule.

⁶⁸ Malgrat la dolenta descripció, per altres fonts sabem que en la part superior del retaule havien afegit la taula de Sant Miquel i Santa Úrsula, i dos tauletes menudes a cada banda, d'una predel·leta. I encara damunt, com si fora l'àtic, un Calvari, que tampoc pertanyia al conjunt, emmarcat amb un frontó.

IV: IMATGES CORRESPONENTS A L'INVENTARI D'OBRES D'ART DE SANT FELIU EN 1967. ON
ESTAVEN I ON ESTAN EN 2026

Façana, atri i pou de Sant Feliu, en una foto anònima dels anys 40

Sant Feliu de Xàtiva, abans, durant i després de la guerra. Un viver d'obres d'art, ara buit

1

2. En la Seu, d'on era

3. En la Seu

4 En la Seu

5 En la Seu

6 En la Seu

Un quadre d'un xiquet
amb una llança, una creu
i un incenser de 105 x 84
cm

Desconegut

7

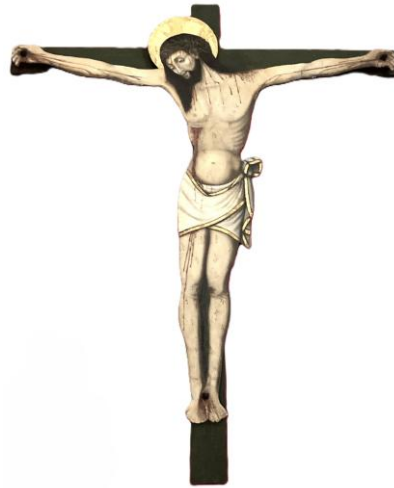
8. En la Seu

9 En la Seu

10 En la Seu

11 En la Seu

12 En la Seu

13 En la Seu

14 En la Seu

15 En la Seu

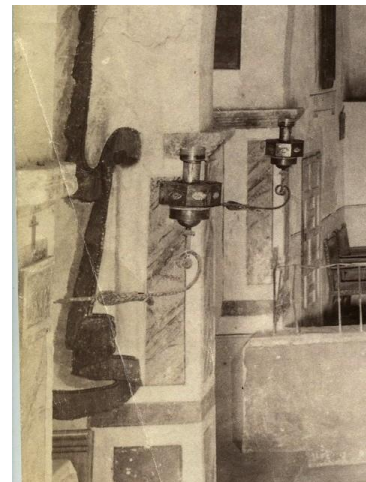

16 En la Seu

Dos fulles de fusta de
la porta oest tapiada en
1941

Potser venudes o
cremades

17

18

Un marc de quadre de 55
x 50 cm
desconegut

19

Un marc de 142 x 120 cm
desconegut

20

Un marc de 220 x 1 50
cm
desconegut

21

Un marc pintat
en or de 188 x
143 cm i de
gruixa de fusta
14 cm
desconegut

22

23.1

23.2

23.3

24

25?

26

27

Dibuix incís en una llosa
d'un barret medieval.
Ubicació desconeguda

28

29

30.1. En Sant Feliu.

30.2. En la Seu

31

32

Llosa sepulcral en
dos mitats amb un
escut

Ubicació
desconeguda

33

Dos quadres
trencats
desconeguts

34

35

V. SANT FELIU EN L'ACTUALITAT

Hem vist en pàgines anteriors, les vicissituds personals del guarda de Sant Feliu, funcionari del Ministeri de Cultura i alhora peó intermitent, interí o eventual, de l'Ajuntament, rellevat en 1967 pel nou vigilant Josep Sarrión Nadal, aquest únicament funcionari del ministeri de cultura, per la qual cosa no hi ha antecedents laborals en els expedients municipals de l'arxiu. Sarrión va morir a primers dels vuitanta, quan encara no s'havien produït les transferències del govern central al Consell de la Generalitat Valenciana. Calia cobrir la plaça, el que es feia de manera discrecional. El ministeri va designar per a la gestió a la persona de major prestigi en el camp de la cultura en actiu en València, Felipe Garín, aleshores director del Museu de Belles Arts, qui, en no conèixer en Xàtiva a cap persona pròpia per al càrrec, em consultà i li vaig suggerir al gendre del finat, de manera que no s'alterava la continuïtat de la família que vivia en la casa tants anys. A partir de les transferències, l'ermità de Sant Feliu va passar de funcionari de l'Estat a funcionari de la Generalitat, adscrit a la direcció general de patrimoni cultural.

Convé aclarir que, al llarg dels anys, el guarda del monument exercia, postissament, una funció equivalent a la de sagristà, que no li pertocava en funció del seu contracte. En el fons, surava una discreta pugna entre l'autoritat civil i l'eclesiàstica. El temps passa i passen les persones, amb el resultat que els responsables civils, l'Ajuntament, es va inhibir paulatinament d'intervindre en qüestions relacionades amb Sant Feliu, buit que, en la mateixa mesura, va anar ocupant l'estament eclesiàstic. Tant és així, que, en jubilar-se fa uns anys el gendre de Sarrión, ni uns ni altres ho van comunicar a l'Administració per tal que en contractara un guarda substitut, bé per ignorar dita circumstància, bé per interessar més la no dependència. I ara, el monument, a cura d'un ermità o sagristà no té horari de visites.

Orgue del municipi dipositat en Sant Feliu. Foto MGB 2026

En 1990, quan encara no havia començat el buidat del temple, l'agrupació Música Antiga i l'Associació d'Amics de la Costera van encapçalar una iniciativa per construir un orgue, que van fer els mestres orgueners Jose Luís Berenguer i Joan Baptista Díaz, sufragat en un terç per l'Ajuntament, el qual va quedar com a propietari. En octubre de l'any següent, mitjançant document signat pels dos representants, es va dipositar en Sant Feliu, sense cap termini de durada i amb la facultat del municipi de retirar-lo quan ho considerara convenient. Junt al retaule major són, actualment, els únics objectes mobles que conjuguen amb la solemnitat de l'espai de Sant Feliu.⁶⁹

⁶⁹ Vegeu el text del conveni de dipòsit en l'Apèndix Documental. Document 8.

Les altres aportacions posteriors són: sis làpides mortuòries del segle XIX, que, com no estaven abans, han eixit de la tantes vegades citada habitació precintada; una làmina impresa d'un Crist ressuscitat i una imatge menuda de plàstic o resina de la Mare de Déu de Medjugorje, venerada en Bosnia Herzegovina. A més, hi ha un sagrari potser nou neo-neogòtic de fusta, situat a un costat, en un aparent equilibri inestable sobre la piràmide del remat de l'enderrocat frontispici del costat de l'epístola del presbiteri. Finalment, la pica d'aigua beneïda d'alabastre, que en tots els temples catòlics està a l'entrada, i en Sant Feliu igual des de que hi ha memòria, s'ha traslladat al mur del presbiteri, sense cap finalitat.

Cada societat i època deixa la seua empremta i petjada. En el segle XIV, el temple es va omplir de pintures magnífiques del gòtic lineal, en els dos següents, els retaules de Montoliu, dels Joan i l'excel·lent major. El XX va destruir una part, i engolir totes les obres que tingueren presència. El segle actual aporta pòsters i imatges devocionals al·lòctones de plàstic.

VI. APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1932, 27 d'abril. Xàtiva. AMX. LE-6305-6A

L'alcalde va nomenar a José Pla Lucas guarda de Sant Feliu, sense cap sou i amb dret d'ús de l'habitatge de l'ermità. I l'abat de la Seu el nomenà sagristà.

En uso de las facultades que me están conferidas, he acordado nombrar a usted interinamente ermitaño de la de San Félix de esta Ciudad, para la vigilancia y cuidado de la misma, sin percepción de haberes y con derecho de utilizar la vivienda destinada al efecto en la propia ermita.

Lo que comunico a usted para su conocimiento, satisfacción y efectos consiguientes.

Játiva 27 abril de 1932

El Alcalde *Medina*

(Afegit a mà baix de l'ofici mecanografiat)

De acuerdo con el nombramiento hecho por el señor alcalde, como presidente de la junta de turismo de esta ciudad, vengo en nombrar a José Pla sacristán de la ermita de San Félix.

Játiva, 27 de abril 1932. El abad párroco J. Ibáñez

Sr. Don José Pla Lucas. Ciudad

2

1943-1967. Expediente personal del guarda de la ermita de Sant Félix, José Pla Lucas.

AMX. Exp. Le-1462-6

Relació resumida dels documents conservats en l'AMX en l'expedient laboral del guarda de l'ermita de Sant Feliu i peó temporer de la brigada de policia urbana de l'Ajuntament de Xàtiva, des de 1943 a 1967.

19430810. Josep Pla demana vuit dies de permís per haver d'absentar-se

19430824. Escrit dirigit al peó interí de la BPU José Pla Lucas concedint-li les vacances reglamentàries

19521128. Josep Pla peó de la BPU demana 15 dies de vacances

19530404. Josep Pla, peó, demana a alcaldia els 30 dies de vacances anuals

19531130. Acta de la celebració de concurs para fer fixes a diversos interins de l'Ajuntament, entre ells, la plaça de guarda de San Feliu, prova que no va passar José Lucas "por no acreditar suficientemente su adhesión al movimiento nacional".

19540126. Li comuniquen el cessament a partir del 31 de gener

19550125. Jose Pla, peó temporer, demana 10 dies de vacances

19550127. Accedint a la petició, l'Ajuntament va concedir permís de vacances de 10 dies

19560601. Jose Pla demana tres dies de permís a compte de les vacances

19560612. José Pla Lucas, peó eventual, demana les vacances anuals que li pertoqueu

19580312. José Pla, peó, demana sis dies de permís a compte de les vacances

19580409. La delegació provincial del Ministeri de Treball contesta a Jose Pla sobre certa reclamació que no diu res

19600217. Escrit de Jose Pla, peó jubilat, a l'Ajuntament dient que la mutualitat laboral li ha denegat la pensió per no haver acreditat deu anys de treballs com a peó municipal. I demana que li acrediten que va entrar al servei de l'ajuntament l'1 de juliol de 1939

19600219. Certificat en el que diu que Pla va ser peó interí des de 1939 a 1954, i després del 58 fins a 31 de maig de 1958

19650805. Escrit a l'alcalde del director general de BBAA sobre proposta de Govern Civil per a nomenar guarda de Sant Feliu a José Pla, de 72 anys, el qual venia fent dita faena des de feia molts anys, en especial durant la "invasión marxista". I demana a l'alcaldia informe sobre la persona

19650928. La Comissió Provincial de Monuments de València envia escrit a alcaldia comunicant-li el nomenament de guarda de Sant Feliu de José Pla. Amb efecte de l'1 de setembre

19651009. L'alcalde trasllada a Jose Pla el nomenament del ministeri com a guarda interí de l'Hermita de Sant Feliu. Amb un sou anual de 21900 ptes

19650810. Alcaldia respon que el subjecte és idoni i de bona conducta

19660126. Demanen a Pla que envie estadística de visitants setmana anterior

19660103. La Direcció General, a petició de José Pla Lucas, admet la renúncia per malaltia i el considera cessat "a todos los efectos"

19670204. Escrit del ministeri, comunicant que José Pla Lucas havia demanat el cessament per malaltia, amb efectivitat del 31 de desembre de 1966.

3

1963, 12 de desembre. Xàtiva. AMX. LE-6305-6C

L'alcalde accidental de Xàtiva va certificar que, durant la revolució de 1936, José Pla Lucas va defensar el tresor artístic de Sant Feliu, d'on era guarda.

Excmo. Ayuntamiento de Játiva.
Negociado. Información. Ref. AG.
Alcaldía presidencia

Don Salvador Laguía Berenguer, teniente de alcalde en funciones de alcalde accidental del excelentísimo Ayuntamiento de la ciudad de Játiva.

CERTIFICO

Que, de las informaciones facilitadas al efecto por los agentes de mi autoridad, resulta que don José Pla Lucas, de setenta años de edad, casado, natural y vecino de esta localidad, con domicilio en la Hermita de San Félix, hijo de José y de Modesta, de profesión guarda del Ministerio Educación Nacional, es persona que, durante la revolución roja de mil novecientos treinta y seis, defendió y conservó el tesoro artístico de la Hermita de San Félix, monumento nacional.

Y para que conste y surta sus efectos ante el Ministerio de Educación Nacional, expido el presente certificado, el que firmo y sello con el de esta alcaldía en la ciudad de Játiva, a doce de diciembre de mil novecientos sesenta y tres.

Salvador Laguía

4

1964, 8 de gener. Xàtiva AMX. LE-6305-6D

Certificat del rector de la parròquia de Sant Pere, refrendat per dos testimonis, en el que afirmava que José Pla Lucas, encarregat de Sant Feliu durant els anys de 1936 a 1939, va protegir i defensar els retaules que en ella hi havia.

Parroquia de San Pedro Apóstol
Játiva

Salvador Carpintero Esteve, cura ecónomo de la parroquia de San Pedro Apóstol de Játiva.

CERTIFICO

Que, según el testimonio de las personas fidedignas abajo firmadas, don José Pla Lucas, de setenta años de edad, natural y vecino de esta localidad, hijo de José y de Modesta, conservó en la Ermita de San Félix, de la que era encargado, los retablos góticos de la parroquia de San Pedro, defendiéndolos para que no cayeran, durante los años del 36 al 39, en manos de los comunistas.

Y para que conste, expido la presente, que firmo y sello con el de esta parroquia, en Játiva a ocho de enero de 1964.

El testigo, Fernando Pont. El cura, Salvador Carpintero. El testigo, Elías Barberá

5

1964, 8 de gener. Xàtiva. AMX. LE-6306-6E. Manuscrit.

Carlos Sarthou, cronista de Xàtiva, a petició de l'advocat de José Pla Lucas, va certificar que, durant la revolta comunista de 1936 a 1939, l'permità va defensar els tresors de Sant Feliu, salvats per aquell, que els revoltats volien destruir.

El abajo firmado, cronista municipal del Excmo. Ayuntamiento de Játiva, doctor en Derecho, académico de Bellas Artes y de la Historia, etc.

A petición del vecino José Pla Lucas, guardián del monumento nacional, ex catedral de San Félix, patrono de la ciudad, haga constar, por mediación de su abogado don José Domingo Planelles, donde convenga.

Hago constar que, durante la revuelta comunista de 1936 a 1939, dicho ermitaño de San Félix defendió contra intentos de saqueo e incendio por los atacantes revoltosos, así como tesoros de arte cristiano medieval y retablos góticos al encáustico, del siglo XV, más otros objetos valiosos de arte para el culto cristiano, procedentes de San Pedro y otras parroquias,

salvados por el cronista de Játiva.⁷⁰ Además, me ayudó en varias ocasiones de salvamento de arte religioso, libros, etc., durante el fatídico trienio revolucionario antedicho.

Y para que conste donde convenga, a ruego de dicho ermitaño de San Félix, libro a sus ruegos el presente testimonio en Játiva y ocho de enero de 1964.

Carlos Sarthou Carreres

6

1965, 25 de setembre. Madrid. AMX. LE-6305-6F

Carta de Rico Estasen a José Pla Lucas, en la que li diu que farà gestions per a obtindre lo que aquell li demanava, tot i que no ho diu, una pensió.

Ministerio de Justicia.
Dirección General de Prisiones
Escuela de Estudios Penitenciarios
Carabanchel. Madrid

20 septiembre 1965

Sr. Don José Pla Lucas
Ermita de San Félix.
JÁTIVA

Muy Sr. mío.

Me ha resultado muy grato recibir su cariñosa carta de los pasados días, acompañada de la copia de la meritoria labor llevada a cabo por usted para salvar el tesoro pictórico conservado en la histórica ermita de San Félix.

Yo acabo de regresar de mi largo veraneo por tierras alicantinas y valencianas y tengo que poner en orden todas las cosas acumuladas durante los cuarenta días que he estado ausente.

Déjeme un par de semanas de tiempo y en seguida veré al Director General de Bellas Artes para ver si consigo algo en su favor. Trataré, también, de escribir un artículo ocupándome de usted. Si tiene alguna foto suya y de alguna obra de las conservadas en San Félix, envíemela.

Nada más por hoy. Ya verá como le consigo algo. Tenga un poco de paciencia. Salude cariñosamente a su señora y al pintor que trabajaba en esa cuando estuve y disponga como guste de su buen amigo y s.s.

q.e.s.m.
José Rico de Estasen
Firmado: José Rico de Estasen

Su /casa: Alejandro Ferrant, 4. Madrid (7). T. 2287560.

---

⁷⁰ Aquest certificat és interessant per diverses raons: està escrit a mà, i a petició d'un advocat, el que pot interpretar-se com que l'interessat l'havia demanat personalment i, en no obtindre cap resultat, va haver de sol·licitar-lo de forma que el cronista no poguera negar-se. En el text li diu "el vecino José Pla Lucas", mentre que en la llarga crònica datada en València sempre li dona el tractament de don. També resulta cridaner i fora de lloc que en el document per avalar la tasca de l'ermità fera constar que el patrimoni l'havia salvat ell.

7

Doc. 19660620

1966, 20 de juny. Madrid

AMX. LE-305-6G

Saluda protocolari del catedràtic Manuel Ballesteros, dirigit a José Pla Lucas, agraint-li l'escrit que li havia tramés.

El director de Estudios Americanistas

Saluda

A su buen amigo José Pla, le agradece muy de veras el interés que me demuestra en su cariñosa carta del pasado 27 de mayo, en lo que se refiere al traslado de objetos de ese monumento nacional.

Manuel Ballesteros Gaibrois

Aprovecha gustoso esta ocasión para reiterarle su consideración más distinguida.

Madrid 20 de junio de 1966.

Facultat de Filosofia y Letras

8

AMX. Exp. 188/9, i Le 5978-9

EXCEL·LENTÍSSIM AJUNTAMENT DE XÀTIVA

ACTA DE DIPÒSIT D'UN ORGUE DE PROPIETAT MUNICIPAL

EN L'ESGLÉSIA DE SAN FELIU DE XÀTIVA

En la ciutat de Xàtiva, a trenta-u d'octubre de mil nou-cents noranta-u

REUNITS

EN JOSEP CALABUIG ADRIÀ, major d'edat, amb D.N.I.- núm. 20.396.073, com a Batle-President de l'Excel·lentíssim Ajuntament d'aquesta ciutat de Xàtiva.

EN MANUEL SOLER ESPÍ, major d'edat, amb D.N.I. num. 19.784.118, com Abat Mitrat de l'Església Col·legial Basílica de Santa Maria d'aquesta Ciutat.

CONVENEN

1.- Que l'Excm. Ajuntament de Xàtiva, per acord de la comissió municipal de Govern, adoptat en la sessió del dia 17 d'abril de 1990, va acceptar la proposta de les entitats ciutadanes "Música Antiga" i "Associació d'Amics de la Costera" de col·laborar, per terceres parts en la despesa de la construcció d'un orgue musical per tal de poder oferir concerts de música antiga de forma altruista a tots els ciutadans.

2.- Que en execució de l'acord anterior, hom encarregà la construcció d'aquest instrument musical a la firma especialitzada BERENGUER Y DÍAZ ORGANEROS, que la ha duta a felix terme i ha estat ja lliurat a l'Ajuntament, el qual ha assumit la titularitat y ha acceptat la voluntat manifestada per les dues entitats ciutadanes adés esmentades.-

3er.- Que, igualment, en resposta al desig exprés de "Música antiga" i de l'Associació d'Amics de la Costera", s'instal·là l'orgue a l'efecte previst a la l'Església de Sant Feliu, lloc estimat com el més adequat i idoni per a l'audició d'aquest tipus de música.

4rt.- Que l'església de Sant Feliu és propietat de l'Església Catòlica, representada en aquest municipi per l'església Col·legial de la Ciutat i físicament en la persona de l'Abat Mitrà, que es reconeix capaç per a autoritzar i acceptar el dipòsit d'aquest orgue de propietat municipal dins el recinte de dita església als efectes susdits.

ACORDEN

Primer.- Que el Sr. Manuel Soler Espí, Abat Mitrà de l'església Col·legial d'aquesta ciutat i representant dels seus béns a Xàtiva, entre els quals es troba l'església de Sant Feliu, autoritzat degudament, ACCEPTA que l'Excel·lentíssim Ajuntament de Xàtiva, representat pel Batle-President. Sr. Josep Miquel Calabuig Adrià, diposita l'orgue musical construït per encàrrec exprés de l'Ajuntament pels mestres orgueners Sr. José Luis Berenguer Moreno i Sr. Juan Bautista Díaz Parra, sota les següents condicions:

a) La instal·lació de l'instrument musical susdit per l'Ajuntament a l'església de Sant Feliu s'haurà de considerar com un mer dipòsit, segons el sentit recollit en el Codi Civil.-

b) En principi, hom no estableix cap termini de durada d'aquest dipòsit, si bé, la retirada podrà ser lliurement duta a terme per l'Ajuntament quan les circumstàncies ho aconsellaren, sempre motivades per raons de l'interés general, no podent oposar-se-hi l'església de cap manera, que no atenyirà cap dret sobre l'orgue, malgrat el temps transcorregut, i no obrarà al seu favor cap acció d'usucapir.

c) La permanència de l'orgue a l'església no implicarà cap mena de servitud ni de despesa per l'església, siguent totes les despeses de manteniment, reparació, restauració o qualsevol altres operacions pròpies d'aquest tipus d'instruments musicals a càrrec exclusivament de l'Ajuntament.-

Segon.- L'Excel·lentíssim Ajuntament de Xàtiva, mitjançant la comissió municipal corresponent o, si s'escau, especial, que es poguera constituir, assumeix l'organització i la programació de l'ús de l'orgue, i tindrà cura que aquest responga realment als fins culturals i altruistes que motivaren la construcció i evitar l'ús per a concerts d'altra música que no siga sacra i clàssica, en consideració al caràcter sagrat del recinte esmentat.

Així mateix, l'Ajuntament haurà de tenir cura especialment que els concerts siguin executats en l'ambient de correcció i respecte dignes del lloc.

Tercer.- L'Ajuntament haurà d'assabentar a l'Abat, titular de l'església de Sant Feliu, de les audicions o els programes musicals amb un temps, com a mínim, de 15 dies a l'efecte previst en l'apartat anterior, per evitar les coincidències amb altres actes de caràcter religiós realitzats per l'Església, i poder demanar l'autorització corresponent a l'Arquebisbat de València.

Quart.- De la mateixa manera, i en relació amb l'apartat anterior, l'Abat podrà disposar de l'ús musical de l'orgue per a funcions religioses pròpies, alhora que tindrà cura que l'ús siga fet amb les garanties necessàries.

Llegit per ambdues parts el present document i siguent conformes, es ratifiquen en ell, i el signen, en prova de conformitat i en la data consignada al principi.

EL BATLE

L'ABAT

Josep Miquel Calabuig Adrià

Manuel Soler Espí